

ריגול, עתונאות ולשון הרע

שרה סירוטה

בינתיים געשה הארץ ומוסרות לאומיים הוסרו, והעמים שנאנקו תחת עולה של ברית המועצות, קראו דרור לעצמם. אולם, מתברר שלמילים יש משמעות ועוצמה שמעבר לזמן ולמקום. לשון הרע שמקורו בשנאה תהומית הוא כמוקד דיונו.

למרכה הצער, כוחה של שנאה גוברת כנראה על פגעי הגיל. מחבר הכתבה המשמיצה, שפגש לראשונה את התובע באולם בית משפט זה, שנאו כמסתבר שנאת תינם. את הכתבה המשמיצה מושא הדיון כתב באש השנאה היוקדת בלבו.

לא בכדי אמרו חכמינו כי שנאת תינם שקולה כנגד כל המידות הרעות, והיא שהביאה לתורבן בית שני (יומא, ט). יש להצטרף על כך שהנתבעים לא ראו להתנצל ולסיים פרשה זו מחוץ לכתלי בית המשפט.

מהות התביעה

התובע עמד בראש שירותי הביטחון הכללי, שהיה בין מייסדי, מאז קום המדינה ועד 1952. משנת 1952 עד 1963 שימש התובע כראש המוסד המרכזי למודיעין ולביטחון כממונה על שירותי הביטחון של מדינת ישראל. התביעה הוגשה כגין כתבה שפורסמה בעתון "דבר" בעריכתם של הנתבעים 2 ו-3 ביום 2.8.91. לטענת התובע, הכתבה, פרי עטו ורוחו של דניאל בן יעקב, כללה דברי השמצה ודיבה חמורים ביותר, ובין השאר הואשם התובע בשני אלה:

"בחיפוי על רב המרגלים ישראל בר במשך 11 שנים" וכ"שימוש באמצעי אלימות בלתי חוקיים ובפיברוק האשמות נגד האיש שהאשים את ישראל בר". הכתבה צורפה כחלק בלתי נפרד מכתב התביעה. בכתבה אוזכרו שתי כתבות קודמות שפורסמו ב"ג'רוולס פוסט" מיום 29.6.84 מפרי עטו של הירש גודמן (1/3) ומיום 16.1.88 מפי עטו של אותו מחבר, דניאל בן יעקב (2/ת), מהן עולה שהמחבר הוא זה שחשף את ישראל בר 11 שנים לפני שהלה נאסר. באותן כתבות פירט המחבר אמצעי אלימות שנגקטו כלפיו, כביכול, בתגובה לגילוי.

העתון או גודמן שהביא את סיפורו של בן יעקב בכתבה מיום

הנוסח המלא של פסק הדין שניתן בבית המשפט המחוזי בתל אביב בחודשים אוגוסט ונובמבר 1994

פסק דין איסר הראל נגד עתון "דבר" ואחרים

ע"י ב"כ עו"ד ש. ליבליך מרח' הנמל 40, תל אביב

נגד

הנתבעים:

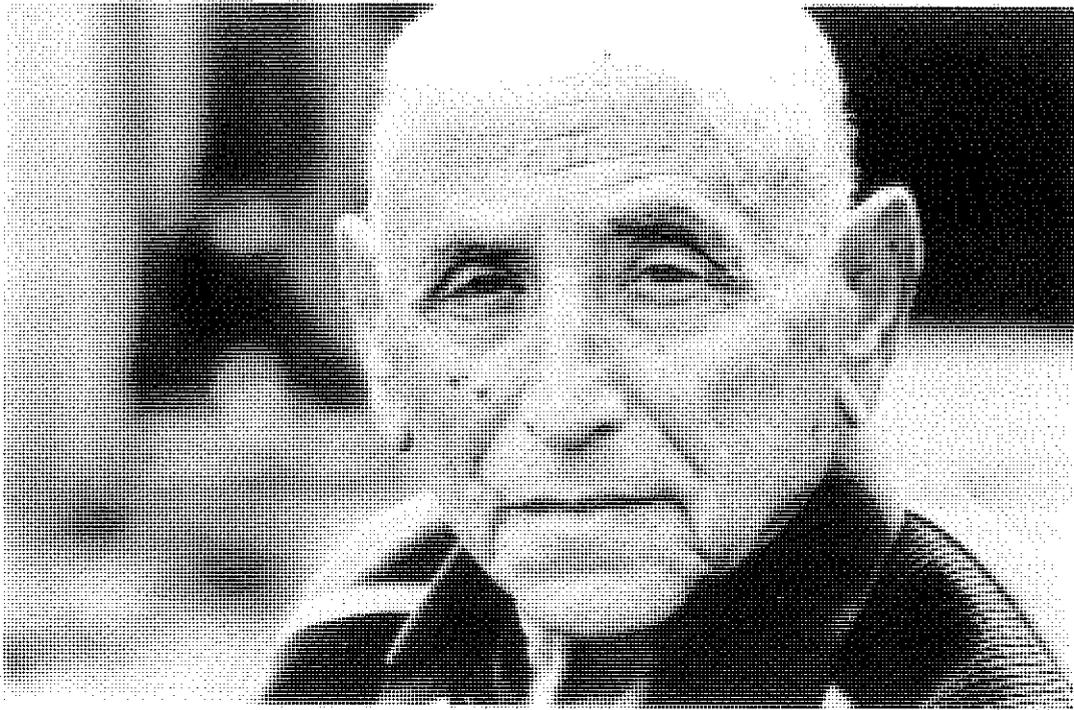
1. "דבר" בע"מ, עתון פועלי ארץ ישראל
2. יורם פרי, העורך הראשי של העתון "דבר"
3. דניאל בלוך, העורך האחראי של העתון "דבר", ע"י ב"כ עו"ד י. לירז מרח' קויפמן 4, תל אביב

פסק דין

(תלקי בשאלת החבות)

מבוא:

הדיון בתיק זה מזכיר את הסרטים הפופולריים של חזרה מן העתיד. ראשיתם של האירועים עליהם סבה הכתבה המשמיצה של אחד דניאל בן יעקב בשנות ה-50 ומפני שחלק מהדמויות שהוזכרו במהלך המשפט כבר אינן בין החיים, העלו העדים רוחות רפאים, כשרוחו של רב המרגלים ישראל בר מככבת.

התובע –
איסר הראל

יקו:
רר:
רע:

יל.
זית
צה

דוח
זער
תלי

מאז
א'ש
חזן
נתן
ב'ע,
ג'צה

גוש
איש
כתב
ז'לם
ז'יום
מהן
לפני
ק'טו

ז'יום

29.6.84 הסתייג ממנו והציגו כתמהוני שטיפוריו נראים פנטסטיים. התובע פנה לנתבעים במכתב מיום 11.8.91 וביקש מהם להתנצל באשר אין יסוד לנאמר בכתבה, וכי מחבר הכתבה הוא אדם בלתי אמין. הנתבעים סירבו לפרסם התנצלות בנוסת שהציע התובע. הואיל והעתון מופץ בכל רחבי הארץ ויש לו ציבור קוראים מיוחד החשוב מאוד לתובע, הנוק שנגרם לו הוא גדול לאין שיעור. עם זאת, העמיד את תביעתו על סך 550,000 ש"ח בשל מגבלות תקציב ועלות האגרה.

טענות ההגנה

1. שלב ראשון: כתב ההגנה וראשיתו של הדיון. דבר הפירסום הוא אמת והיה בפירסום עניין ציבורי. בנוסף ולחילופין, טענו הנתבעים כי הפירסום היווה ביקורת על יצירה ספרותית ובמסגרת ביקורת זו הובעה דעה על עברו ומעשיו של התובע, ששימש מקור ליצירה (הכוונה לספרו של איאן בלק ובני מוריס Israel's Secret Wars). כמו כן נטען, כי הנתבעים נקטו באמצעים סבירים להיווכח שהפירסום הוא אמת ופעלו בתום לב על פי חובתם המקצועית כלפי ציבור הקוראים מבלי שהיתה להם כל כוונה לפגוע בזדון או בדרך אחרת בתובע. זאת ועוד, הפירסום איננו אלא חזרה על דברים שפורסמו בעבר, אשר התובע לא הכחיש אותם, ולפיכך לא נגרמו לו נזקים כלשהם. אשר לפירסום ההכחשה, נטען כי הנתבעים היו מוכנים

לפרסם הודעה ונוהל מו"מ עם התובע, ברם הואיל והתובע עמד על פירסום התנצלות בנוסח שהוא הכתיב, שכלל לשון הרע נגד כותב הכתבה, סירבו להיענות לדרישתו.

2. צמצום טענות ההגנה:

בתום מהלך קדם-משפט בפני הרשמת, הוחלט לפצל את התביעה לשני שלבים: בשלב ראשון שאלת החבות ובשלב השני שאלת הנזק.

במהלך הדיון, חזרו בהם הנתבעים מהטענה על אמת בפירסום. הנתבעים ביקשו לחסות תחת ההגנות על פי סעיף 15 (4) ו- (6) לחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965 (להלן: "החוק").

על אף ההתמקדות בהגנת תום הלב, הביאו הנתבעים שורה ארוכה של עדים וביניהם את התובע עצמו, וזאת הן משום שהחליטו בשלב מאוחר של המשפט לחזור בהם מן הטענה של אמת בפירסום והן כדי להוכיח שנקטו באמצעים נאותים בטרם פירסמו את הכתבה.

עם זאת, הודו הנתבעים בסיכומיהם שלא היה בסיס לקביעה של "שימוש באמצעי אלימות בלתי חוקיים ובפיכרוק האשמות נגד האיש שהאשים את ישראל בר". אולם, הטחת אשמת שווא זו נעלמה מעיניו של הנתבע מס' 3 בהיסח הדעת, נשורה בדבריו הביקורת האחרים והם משניים בחשיבותם ואין מקום להוציאם מן ההקשר.

הנתבע מס' 3, דניאל בלוך, נטל על עצמו את האחריות לפירסום

בהיותו העורך האחראי ובסיכומים ביקש בא כוח הנתבעים, עו"ד לירז, לפטור את הנתבע מס' 2, יורם פרי, מאחריות. ההגנה נסמכה על הוראות סעיף 15 (6) של חוק לשון הרע לאמור:

במשפט פלילי או אזרחי בשל לשון הרע תהא זו הגנה טובה אם הנאשם או הנתבע עשה את הפירסום כתום לב באחת הנסיבות האלו: (6) הפירסום היה ביקורת על יצירה ספרותית, מדעית, אמנותית או אחרת שהנפגע פירסם, הוא הציג רבנים, או על פעולה שעשה כפומבי ובמידה שהדבר כרוך בביקורת כזאת – הבעת דעה על אופיו, עברו, מעשיו או דעותיו של הנפגע במידה שנתגלו באותה יצירה או פעולה.

הראיות

הער דוגיאל בן יעקב להלן: המחבר (ר') תצהיר כתחליף לח.ר. (ועמ' 134-6): התרשמתי כי המחבר הוא איש ריב ומדרון ומהיר חימה ובלשון המעטה תמהוני ומזור המגלה טפח ומסתיר טפחיים. הוא יוצר סביבו אווירת מסתורין וחשיבות מזויפת. ייתכן וההסתרה באה משום שאין לו במה להתגאות. לאיש כישרון בלתי מבוטל והוא משכיל על אף שהינו אוטודידקט. יכולתו וידיעותיו בשטח ההיסטוריה הצבאית, השכלה כללית רחבה וידיעת שפות, לא היקנו לו את המעמד שיחל לו, כנראה. אין ספק שהתיסכול שהינו בן לווייתו הקבוע הפכוהו למר נפש ומלא שנאה (ר' עמ' 90: "אני לא מסתיר את השנאה הזאת" – לאיסר הראל). המחבר קנה לו מספר ידידים עימם נגש מחוץ לכותלי ביתו ואסף מדי פעם חסידים שוטים מזדמנים בכתי הקפה בהם נהג ללהג. ידידיו, מר מצליח ומר אביעד וחבר מסתורי נוסף הגדילו לעשות בהביאם את מר גודמן, עתונאי של ה"גירוזלם פוסט", בטרם פירסום הכתבה בשנת 1984 לכיתו של החבר השלישי, תוך יצירת אווירת מסתורין כפי שתוארה גודמן בכתבתו, וזאת כדי לחזק הרושם שעניין לו באנשי ביטחון לשעבר, שיוצעים כמה סודות אפלים ומסמרי שיער. למעשה, זוהי חבורה של ידידים שביקשו לסייע למחבר להוציא את דבריו לאור.

המחבר ציין (אולי בהומור), כי ציפה להיות ראש שירותי הביטחון (עמ' 121 ש' 16), אולם אין ספק כי תיסכולו נעוץ בכך שלא מצא את המקום הראוי לו, להשקפתו, במערך המודיעין. הוא ניסה להציג את עצמו כעבר וגם בהווה כמי שנפצע במלחמת העצמאות, אולם מתברר כי גם בעניין זה קיימות סתירות בגירסאותיו השונות, באשר פעם טען שנפצע בראשו ופעם טען שחלה בשחפת (גם בבית המשפט חזר על סיפור הפציעה בעמ' 63).

ראוי להדגיש כי המחבר הגיע לארץ בחודש יוני 1948 ולברריו נפצע ביולי ובכך תמה תרומתו במלחמת העצמאות. כשרונו הגדול נעוץ בפיו. הוא הצליח בסיפורי מעשיות, להניע כפי שעולה מתיק המסמכים ת/24 אנשים שונים להתערב למענו כדי שיוכר כנכה צה"ל. בסופו של דבר, לאחר התערבות חיים גורי ובסיועו הנמרץ

של מר אביעד שעוד ידובר בו, הכירו בו כנכה צה"ל (ראה ת/24, ת/25). בעבר, עת ביטלו את קיצבת הנכות, תלה את הקולר בתובע ובאנשיו. יש להצטער על כך שהזכות להימנות עם נכי צה"ל ניתנה לאיש כלאחר יד ובהתערבות פרוטקציוניסטית ללא בסיס עובדתי. עם זאת צויין בת/25, שמכירים בנכות של 30% על אף העדר הוכחות לנכות נירולוגית בשל העובדה שהמחבר מעורער בנפשו. עברו, כטרם הגיעו ארצה על האנייה "אלטלנה", לוט בערפל והעד סירב להשיב על שאלות בעניין עברו כולל תאריך לידתו, בטענה כי דלת זו נסגרה (ר' ע' 60) בעת שעזב את אנגליה. מדברי העדים ולדבריו עלה כי נולד כנראה בגרמניה והגיע לאנגליה בינקותו בלוויית מטפלת. בח.ח הבהיר את סיבת השתיקה: "יהודה שאל אותי את השאלה. אמרתי לו: אם אני אשיב לך על השאלה הזאת, יותר לא תאמין בי אף פעם באיזה עניין ביטחוני." "יהודה" הוא יהודה ארבל ז"ל, איש משטרת ירושלים, עמו היה המחבר מיודו, לרבריו.

למעשה יכולתי לחסוך ולדלג על ניתוח עדותו של המחבר וחבריו, כאשר עו"ד לירז הודיע במהלך הדיון וחזר על הודעה זו בעמ' 545 לפרטיכל – כי הנתבעים חוזרים בהם מן הטענה של אמת בפירסום. ברם, הואיל וב"כ הנתבעים תולה חלק מהגנת תום הלב בדברי עדים אלה, אין מנוס מלהתייחס אליהם ואעשה זאת בקליפת אגוז.

לעניין ההתנכלויות כביכול של התובע או אנשיו: עו"ד לירז הודה כי היתה טעות לייחס דברים אלה לתובע. עם זאת ראוי להדגיש כי מעדותו של המחבר עצמו לא ניתן היה ללמוד, כי התובע עמד מאחורי התנכלויות גם אם היו כאלה. סביר להניח שהסתבך בעצמו. דוגמה להסתבכות מסוג זה ניתן ללמוד מדבריו על מעצרו בקפה "אלסקה", וזאת לאחר שהחל מתקוטט עם אנשים שישבו בשולחן סמוך. לא הוזכר מדוע לא ראה לעמוד על תלונותיו לאחר שהובא למשטרה. המחבר הודה כי מעולם לא פגש בתובע, ומעולם לא נאמר לו כי איסר הראל שומר את צעדיו. חרף זאת, הסיק המחבר כי מי שעומר מאחורי ההתנכלויות הם אנשי שירות הביטחון. הוא הודה כי הוא רדוף פרנויה, אך לטענתו בנסיבות כשלו זה טבעי. כאמור, המקור להאשמותיו הפרועות של המחבר היא חשיפתו המאוחרת של ישראל בר, שנידון בשעחו ונשפט בגין מעשי ריגול וגילוי סודות רשמיים לסוכנים סובייטים. ישראל בר נפטר תוך כדי ריצוי עונשו.

המחבר אינו שומר טינה למנות. מושא שנאתו הוא התובע. בעניין מועד תחילת תשדותיו בישראל בר, סותר המחבר את דבריו הוא בתצהירו. מחד הוא טוען כי החל חנקר על ישראל בר לאחר שהוצע לו לעבוד במחיצתו בשנת '54 או '55 ומאידך הוא מרגיש כי החל תושב בו בשנת '50 (הוא חוזר ומדגיש זאת בח.ת. ע' 126 ש' 27). גם לאחר שעו"ד ליבליך הסב את תשומת לבו לסתירה זו, עמד המחבר על כך כי החל תושב בישראל בר בשנת 1950. הדברים תמוהים. באותה תקופה היה ישראל בר חבר מפ"ם. מפ"ם גלה באותם זמנים בקשרים עם מוסקוה, ובמות סטלין במרס '53

הנתבעים - דניאל בלון (למעלה) ויורם פרי

פירסמה מודעת אבל ענקית ב"על המשמר" (8/ת) שבין השאר נאמר בה: "מפ"ם נחרדה לשמע האסון הגדול (ההדגשה במקור), אשר ירד על עמי בריה"מ, על הפרולטריון העולמי ועל כל האנושות המתקדמת בהלקח המנהיג הגדול..." לימים שינתה מפ"ם את האוריינטציה, ואנשיה אף שימשו כשרים בממשלת ישראל. לא יעלה על הדעת לפסול את העדה כולה ולהאשימה בריגול. ישראל בר הגדיל לעשות, כעזבו את מפ"ם. הוא שימש כעתונאי ב"דבר" ובי"הארץ" לאחר פרישתו ממפ"ם.

אין ספק שהכוח המניע בחלוף השנים לכתיבת הכתבה נשוא הדין הוא כוח שנאת החינים של המחבר לתובע. על פניה אין בכתבה מאפיינים של ביקורת על ספרו של בני מוריס.

ספרם של איאן בלק ובני מוריס משתרע על למעלה מ-600 עמודים. הפרקים בספר העוסקים בהתפתחות וצמיחת השירות החשאי הישראלי עוד לפני קום המדינה ולאחריה, בתקופת כהונתו של התובע מר איסר הראל, מבוססים בחלקם על דבריו ועל מחקריו. פרקים עלומים רבים אותם האירו המתכרים מבוססים על רכרי מר הראל.

כל מה שמצא מר בן יעקב לומר על הספר במאמרו הנדון, הוא שהמקור שלו מזהם וברוך זו תקף הן את המחבר והן את המקור, שהוא התובע, וכל הכתבה מוקדשת אפוא, לפרשת ישראל בר, שהוא אחד הנושאים בספר, תוך ייחוס החשיפה המאוחרת מתוך מניעים פסולים של התובע שחיפה עליו על אף שידע שהינו מרגל. המחבר הגדיל לעשות בהסתמכו על מאמר ב"ג'רוזלם פוסט" כעל מקור ניטירלי מבלי לגלות לקורא כי הוא מפנה לדברים שנכתבו מפיו.

ראוי לציין כי ב"ג'רוזלם פוסט" לא נקבו בשמות הנוגעים בדבר.

ההיכרות שלו עם דניאל בלון היתה באחד מבתי הקפה בירושלים, בו נהג לשבת. התיאור החוזר של עדים שונים שפגשוהו בבתי קפה - יוצרים את הרושם כי המחבר הוא יושב קרנות אוהב מלל. לאנשים מסוג זה קשה לייחס אמינות גבוהה. מי שבאמת יודע - אינו מדבר. הוא נהג להרצות לבאי בית הקפה ולהביע את השקפותיו. הסטודנטים הצעירים סבבוהו ושתו את דבריו בצמא. כאמור, התברך המחבר בכושר ביטוי בכתב ובעל פה. בכתבה ב"ג'רוזלם פוסט", עליה הוא מסתמך בכתבה המשמיצה, סיפר על ניסיונות השירות החשאי לחסלו. אולם, במהלך התקירה בפני הוברר כי הבסיס לטענה כי השירותים החשאיים נטפלו אליו, הוא פרי דמיונו של העד, והוא נבע מהיתקלויות שהיו לו עם הסוכבים אותו. הוא מסתמך בעיקר על אנשים שכבר הלכו לעולמם, כמו יהודה ארבל, כדי לבסס את טענותיו אלה.

לטענתו, סיפר על חשדותיו ליהודה ארבל ששירת במשטרת ישראל בתפקיד ראש אגף לתפקידים מיוחדים וציין את סיבת החשדות: היותו של ישראל בר קומוניסט, שקרים בביוגרפיה, והעדר בסיס לטענתו של בר שהשתתף במלחמת ספרד - משמע שהמחבר העלה חשדות ותו לא. טרוניתו מופנית כלפי התובע שלא

ראוי לעצור כאן ולהפנות את הזרקור לפעילותו של התובע בעניין חשיפתו של ישראל בר.

אחת ההאשמות הנתעבות ביותר של העד בכתבה ב"גירוזולם פוסט" היתה ההאשמה שליוציה (יצחק לוי) היה מרגל סובייטי והתובע חיפה עליו כאשר הסובייטים התנכלו למשפחתו של ליוציה וכל זאת כדי שלא יפגעו [בארץ] בישראל בר. ליוציה לא הספיק להעיד בבית המשפט, כאשר הלך לעולמו בטרם נחקר על תצהירו, אותו הכין בכתב ידו ובו דחה בשאט נפש את האשמותיו הבלתי מבוססות של המחבר (ראה תצהיר בתיק הכללי). מר ליוציה מילא תפקיד של מפקד הש"י [שירות הידיעות של ה"הגנה"] בירושלים עד אפריל 1948. בשנת 1964 מונה למנהל המפעל לתרגומי מדע, שם עבד המחבר. שירובו של ליוציה לפרשיית הריגול, היא כנראה הדרך בה מביע המחבר תורתו למי שדאג למטה לחמו.

עדות התובע

עו"ד ליבליך הודיע שלא יביא עדים מטעמו ועו"ד לירז בחר להזמין את התובע כעד מטעמו. כדי להאיר את הדברים בסדר הראוי, הנני רואה להביא את התרשמותי החיובית מעדות התובע כבר בשלב זה, על אף שהיה אחד העדים האחרונים של ההגנה. התובע מתייחס לפרשת ישראל בר בספרו "ריגול סובייטי – קומוניזם בארץ ישראל" (3/ת), בפרק שני מעמ' 93 עד עמ' 148 ואיני רואה אלא להתייחס לעיקרי הדברים. ישראל בר הגיע ארצה בשנת 1938, התגייס ל"הגנה" ולחם במלחמת העצמאות. הוא שמר על קשר עם צה"ל, במסגרת שירות המילואים. היה חבר מפ"ם ולימים עבר למפא"י. על אף חוות דעתו השלילית של התובע שובך בענף היסטוריה במשרד הביטחון. בשנת 1961 נחשפו מצפונו: היותו מרגל סובייטי.

התובע איננו כותר לעצמו כתרים בחשיפת בוגדנותו של ישראל בר, אלא מספר את העובדות כהוויתן תוך ציון הנוק שנגרם בשל הגילוי המאוחר. אין ספק שהתובע הזהיר את הנוגעים בדבר, כולל ראש הממשלה דאז, דוד בן גוריון, מפני ישראל בר ומנע ממנו מינוי בצבא בשנת 1954, אולם הוא לא הצליח להניא את הנוגעים בדבר מלמנותו כראש ענף היסטוריה במשרד הביטחון. ישראל בר ניצל לרעה את האמון שנתנו בו תומכיו, ביניהם שאול אביגור ואחרים, אסף חומר מסווג ומסרו לסובייטים.

דוד בן גוריון התייחס לאזהרותיו של התובע כיומנו שקטעים ממנו הוגשו במהלך הדיון (ראה ת/33).

דוד בן גוריון הרגיש כי שאול אביגור דיבר בזכותו של בר ובניגוד לדעתו של משה דיין, החליט שר הביטחון דאז, פנחס לבון, לקבל אותו לפו"ם [בית הספר לפיקוד ומטה של צה"ל] להורות היסטוריה צבאית, ומאז התחילו להזמין לכנסים צבאיים שונים. במיוחד מודגשים ביומן דבריו של התובע שחשדותיו התחזקו לאחר שנתפס אהרן כהן וכן מוזכרת הפגישה של התובע עם בר בקשר לביקורו של בר בגרמניה.

שם לב לסתירות אלה, אלא לאחר שבר נחשף. ממה נפשך: אם התובע לא שם לב, לא מדובר במעשה זדוני של חיפוי.

אשר לגירסתו, כי הציעו לו לעבוד אצל ישראל בר בשנת 1949 כשהוא שימש בתפקיד של היסטוריון צבאי של משרד הביטחון:

בהתאם לת/31 הועסק ישראל בר במשרד הביטחון מיום 1.6.55 ועד 31.3.61, משמע שסיפורו של בן יעקב בדבר ההצעה לעבוד במחיצתו של ישראל בר בשנת 1949-1950, אין לו אחיזה במציאות. נראה לי כי לוח הזמנים של מר בן יעקב משובש לחלוטין.

בשנת 1950 היה ישראל בר איש מפ"ם ולא עבד, כאמור, במשרד הביטחון בענף היסטוריה. לשאלת עו"ד ליבליך על סמך מה הגיע למסקנה אז שבר מרגל, אמר העד:

בגלל שהוא היה מקורב לשלטון גם אז, הרבה קצינים דיברו איתו, קיבלו אותו (עמ' 90 לפר').

העד עצמו לא הבהיר את הקשר בין הידיעות שלו על ישראל בר לבין העברת המידע לשירותי הביטחון. גם אם חשד העד שישראל בר הינו מרגל בזמן אמת לפני שנחשף, הוברר מתוך דבריו הוא כי אינו יכול להצביע על העברת חשדות אלה לאנשי מודיעין בכלל או לתובע בפרט.

התרשמתי כי העד נמנה כנראה עם אותו סוג של אנשים שהם "נגועים" בחיידק של ריגול ואפשר לכנותם כבעלי סינדרום ריגול או "ציידי מרגלים" בשפתו של התובע. אנשים אלה רואים מרגלים על כל צעד ושעל. אם חשדותיהם מתאמתים אחת לעשרות חשודים, הם משתבחים בכך ושוכחים לספור את המקרים בהם נתברר. ההגנה ביקשה להדגיש עד כמה חדים חושיו של העד והביאה את תצהירה של הגב' אורה נוימן. על פי דבריה כילתה בחברתו של העד יחד עם אחרים, ביניהם המרגל שכתאי קלמנוביץ' בטרם נחשף. אחרי שיחה קצרה העד הטיח בפניו שהוא מרגל סובייטי, איש הק.ג.ב. תופעה מעניינת היא שהעד לא עשה שימוש במידע זה ולא העבירו לאחרים. לטענתו, הוא נשבע שהוא לא מסתבך יותר (ראה עמ' 110). נראה לי, שזה דגם התנהגות שבוודאי איפיינה אותו גם בעבר. מכל מקום, לא ראיתי להעמיק ולבחון אם כאמת מר דניאל בן יעקב הסיק את המסקנות בדבר היותו של ישראל בר מרגל בשנת 1950 או בשנת 1956 או מאוחר יותר, כאשר גם לדבריו הוא, את הגילוי הזה לא הביא לידיעתו של התובע. לטענתו, שאיננה מהימנה עלי, העביר את המידע לקציני מודיעין. כאמור, פרט ליהודה ארבל ז"ל, לא הזכיר שמות של אותם קציני מודיעין, שלהם מסר כביכול את דבר חשדותיו. יתר על כן, גם לידידו מצלית לא אמר שהוא חושד שבר הינו מרגל. גם חברו פרופ' מיכאליס, שעמו חלק את סודותיו, לא טען כי המחבר אמר לו שישאל בר הוא מרגל.

גם אם העד האמין שישראל בר הוא מרגל הרבה לפני שנחשף, וגם אילו היה ממש בטענתו כי העביר את המידע לקציני מודיעין, לא היה מקום גם על פי דבריו הוא לייחס לתובע חשד של חיפוי על מרגל.

ת/20 ועמ' 325-399): על אף שהתיימר להיות איש מודיעין בעת שהכיר את בן יעקב בשנת '49 הוברר ששירת בחיל המודיעין כחייל סדיר החל משנת 1950 עד שיהרוורו כעבור שנה וחצי. משמע, בשעה שהכיר את בן יעקב טרם התגייס לצבא. הוא נהג לפגוש את המחבר בהודמנויות שונות ושוחח איתו על ישראל בר לאחר שהוא סיפר לו שהציעו לו עבודה במשרד הביטחון. הוא סיפר לו על כך שישאל בר הוא איש מזויף בשנת '51 או '52 (ראה עמ' 341). לדבריו נראה לו מוזר שאדם שנמצא במחיצת בן גוריון יהיה מרגל ולכן לא העביר את דבריו של המחבר ליריעת אחרים. העד אישר שבן יעקב סיפר שמתנכלים לו וזאת בשנות ה-50. כן ידע שמצבו הכלכלי קשה והוא עוסק בתרגום. על אף שניסה להרחיק את עצמו מבן יעקב הוברר כי המחבר הציג אותו בפני כתב ה"ג'רוזלם פוסט" מר הירש גודמן כחברו הטוב (עמ' 355). ראוי לציין שבכתבה ב"ג'רוזלם פוסט" סיפר מר גודמן כי התרשם מאוד מהפגישה המסתורית שקיים עם המחבר וחבריו המסתוריים באווירה מיוחדת כמושבה הגרמנית בירושלים. האדם הנוסף שנכתב באותה פגישה היה מר שמואל אביעד, שאליו אתייחס בהמשך. היתה זו פגישה שכנוע, באשר מר גודמן היסט לפרסם את הכתבה. הפגישה נועדה כדי לחזק את מהימנותו של בן יעקב כששני ידידיו מאשרים את סיפורו. לא מצאתי בדברי העד חיזוק ממש לטענת הרדיפה של מר בן יעקב. כל מה שסיפרו, סיפרו מפיו של בן יעקב. העד לא אישר את טענתו של מר דניאל בן יעקב לפיה הוזהר בנוכחותו על ידי אדם בשם וורנמברנט, כי שירותי המודיעין מחפשים אותו (עמ' 391). וזאת בניגוד לטענת בן יעקב בס' 10 לתצהירו.

שמואל אביעד (ראה תצהירו וכן עמ' 403-457). ראוי לציין שתצהירו של העד הוגש לאחר שהתלה שמיעת הראיות. הוא עובד משרד הביטחון משנת '63. לטענתו הכיר את המחבר בשנת '86 ולא היו לו קשרים קודמים איתו. הוא שמע את דבריו בבית קפה טעמון בהיותו סטודנט בשנת '56. דניאל בלון התקשר איתו לפני פירסום הכתבה ב"דבר" ושוחח איתו פעמיים. כמו כן שוחח בשעתו עם הירש גודמן. הוא נשאל על ידי בלון אם שמע מפיו המחבר כי ישראל בר הוא סוכן סובייטי והשיב בחיוב (ראה עמ' 406). כן נשאל אם הוא נרדף בשל כך ועל כך השיב שהוא אינו יודע אבל ידוע לו שהמחבר חושב שהוא נרדף. העד הכחיש את הדברים שנרשמו ב"ג'רוזלם פוסט", לפיהם הוא זה שזים את הפנייה אל העתונאי הירש גודמן. הוא אישר שאכן סיפר שבן יעקב הוא שהצביע בשלב מאוד מוקדם על ישראל בר ואולם לטענתו הוא לא אמר שבשל כך הוא נרדף (ראה עמ' 409). הנני שותפה לתמיהות שהעלה עו"ד ליבליך ביחס למהימנות העד באשר לדבריו שלא הכיר את המחבר עד שנת '86 ולעומת זה פעל ודאג שיכירו בו כנכה צה"ל. הסברו של העד לפיו המליץ על בן יעקב, על אף שלא ידע את שמו בשעתו בשנת '56. במכתבו של העד, ת/21, מיום 3.8.86, הוא מציין כדלהלן:

לא זו בלבד שהתובע לא חיפה, כנטען בכתבה, על המרגל, אלא שעשה כל מה שביכולתו להצר את צעדיו של ישראל בר על אף מליצי היושר הרבים שנחלצו לעזרתו. בין הממליצים כאמור, שאול אביגור (ת/27) — מכתבו של שאול אביגור לפנחס לבון בזכותו של ישראל בר) ונחום זיוראב (ראה ת/26). מעמדו של ישראל בר היה כה איתן עד שהתיר לעצמו להלין על התובע בפני דוד בן גוריון (ראה מכתבו מ-13.6.60 — ת/29).

עו"ד לירו ניסה לשנות את כיוון ההגנה בטענה שהתובע לא נקט באמצעים נאותים כדי להצר את צעדיו של ישראל בר, וזאת בהתבסס על חשדותיו של התובע. לשאלה מדוע לא הוטל פיקוח ומעקב צמודים על ישראל בר, השיב התובע כי אכן נקט באמצעים לאחר שנודע לו שבניגוד להוראות ניצל בר את ביקורו בגרמניה ונפגש עם גאהלן, שהיה ראש שירותי הביטחון בגרמניה [המערבית] ויעד נכסף של הסובייטים.

במהלך הדיון הוברר, בין השאר, שדעתו של התובע לאסור את נסיעתו של בר לחו"ל לא נתקבלה.

התובע הסביר כי גם כאשר חשד בישראל בר שהוא סוכן סובייטי, לא הוציא מכלל אפשרות שאולי הוא טועה (ראה עמ' 548). לשאלה מדוע לא עשה שום דבר לאשש את ההנחה שישאל בר סוכן סובייטי, השיב דברים שראוי להביא במלואם:

קודם כל אני רוצה להסביר לך, אנחנו לא היינו מדינה טוטליטרית והיו לנו כללים לגבי טיפול גם לגבי חטאים של אנשים או בחשדות נגד אנשים. כשום אופן לא העליתי על הרעת שאנחנו נכחים אנשים, לפני שיהיה לנו ביטחון מוחלט שאפשר להעמיד את האנשים למשפט על הדברים האלו... (ראה עמ' 548 ש' 25 ואלך).

מאוחר יותר בשנת '61 הוטל על ישראל בר פיקוח מבצעי מובהק אולם הוא נתפס באקראי. במעקב אחרי הסוכן הסובייטי סוקולוב, כאשר נערכה חקירה לגבי חשוד אחר, גילו שהוא נפגש עם ישראל בר. התובע הזכיר כי לאחר פירסום הכתבה בעתון "דבר" חיפש את הנתבע מס' 2 ומשלא מצאו הופנה לנתבע מס' 3. בשיחה עם מר בלון התרשם שהוא לא הכיר את דניאל בן יעקב (ראה עמ' 564, 565). ואלה דברי העד כלשונם:

הוא לא אמר לי שהוא הכיר אותו, הוא אמר לי שבכלל שלחו את הכתבות והוא לא ידע איך זה התפרסם ומשהו כזה. התחמק להלוטין, בצורה שהייתי אומר בלתי ציבורית.

התרשמתי לחיוב מעדות התובע והאמנתי לדבריו אלה בעניין תגובתו של הנתבע מס' 3.

עדי התמיכה לדברי בן יעקב

ב"כ הנתבעים הביא שורה ארוכה של עדים שלטענתם שמעו מדניאל בן יעקב את חשדותיו שנים רבות לפני שישאל בר נחשף. אתייחס לכל אחד מעדים אלה לפי סדר הופעתם בבית המשפט: יחזקאל מצליח (ראה תצהירו כתחליף לעדות ראשית וכן מתוקן

איש זה, דניאל בן יעקב, הגיע עד פת לחם וחי מתרומות ונדבות חברים. הוא מבריק מאוד וגם גאה בתרומתו למערכת הביטחון כמתנדב. יש בו ללא ספק ניצוץ ואולי גם שגעון גדלות זה או אחר. איני רוצה לחוות דעה בעניין זה....

מכתב זה נשלח לחיים ישראלי, משנה למנכ"ל משרד הביטחון, כדי לסייע למחבר לקבל חזרה את זכויותיו כנכה צה"ל. על אף שהעד מציין שהטיפול שלו בעניין היה על סמך פניות אחרות, עולה ממכתבו של חיים גורי באותו עניין כי העד הניע את חיים גורי להתערב בעניין. חיים גורי מציין במכתבו:

נועצתי רבות בנושא עם שמואל אביעד המורע היטב לפרשה זו, והמתואם איתי בפנייתי אליך (עמ' 421).

הסכרו של העד הוא, שפנה לחיים ישראלי לאחר שחיים גורי פנה ליצחק רבין. לאחר מכן התקשר העד לחיים גורי ונועץ בו. בעת שפנה אליו המחבר כבר לא נמצאו התיקים שמהם ניתן ללמוד על שירותו במלחמת העצמאות ועל כן הוא חיפש בתיקי גדודים וחטיבות שונים. התרשמתי שהעד היה מיווד עם בן יעקב וניסה לעזור לו ומשום מה בחר להרחיק עצמו ממנו. נושא ההכרה בנכותו של המחבר מפקפק בעיני באשר לא היו עדויות של ממש שהוא אכן נפצע במלחמת העצמאות ואלמלא הקשרים שהופעלו (שכין מפעיליהם היה העד) לא היה זוכה המחבר בהכרה כנכה צה"ל (ראה תכתובת בעניין כתיק ח/24 שמכיל מספר מכתבים בנדון).

צו לי לקבוע כי התנהגותו של העד והשתתפותו בהצגה שנערכה להירש גודמן מעוררת תמיהה אם לא רחמים. העד מילא תפקיד רציני במשרד הביטחון והצורה שניצל את מעמדו לטובתו של ידידו בן יעקב הן בעניין הענקת הנכות והן בעניין כיום ההצגה בפני גודמן אומרת דרשני. מכל מקום לא מצאתי בדבריו חיוק לטענת החיפוי של התובע ולטענת ההתנכלות.

דוד חורש (ראה תצהיר ופרו' עמ' 469-488). הוא זוכר את המחבר מישיבה בבית קפה "ניצן" בירושלים עוד לפני שהמרכז נדד לקפה "טעמון". הוא לא ראה אותו במשך השנים ופגש בו שוב בשנת 75'. הוא לא זוכר כיצד עלה נושא ישראל בר אולם זכור לו שהמחבר סימן אותו עוד לפני שישראל בר נעצר. הוא לא נתן הסבר כלשהו באיזו דרך עלתה השיחה בעניינו של ישראל בר (עמ' 476). לטענתו, דיברו על דברים אקטואליים. האקטואליה היתה כנראה בעת שישראל בר נתפס בשנת 61'. נראה לי שהעד אינו זוכר בדיוק את התאריכים. יכול להיות שהוא זוכר שהנושא היה באמת אקטואלי באפריל 61', בעת שישראל בר נתפס.

פרופ' מיכאליס (ראה תצהירו ופרו' עמ' 279-324). עו"ד ליבליך ניסה לכפור במהות הפרופטורה של העד והגיש את המסמכים ת/16, ת/17 וית/18, מהם עולה שהאוניברסיטה העברית לא העסיקה את העד כפרופ' מן המניין. על אף האמור במסמכים אלה יצאתי מתוך הנחה שמר מיכאליס הוא אכן חוקר בכיר וכי ניתן לו תואר של פרופסור אלא שלא כבארצות אחרות נוהגים נושאי

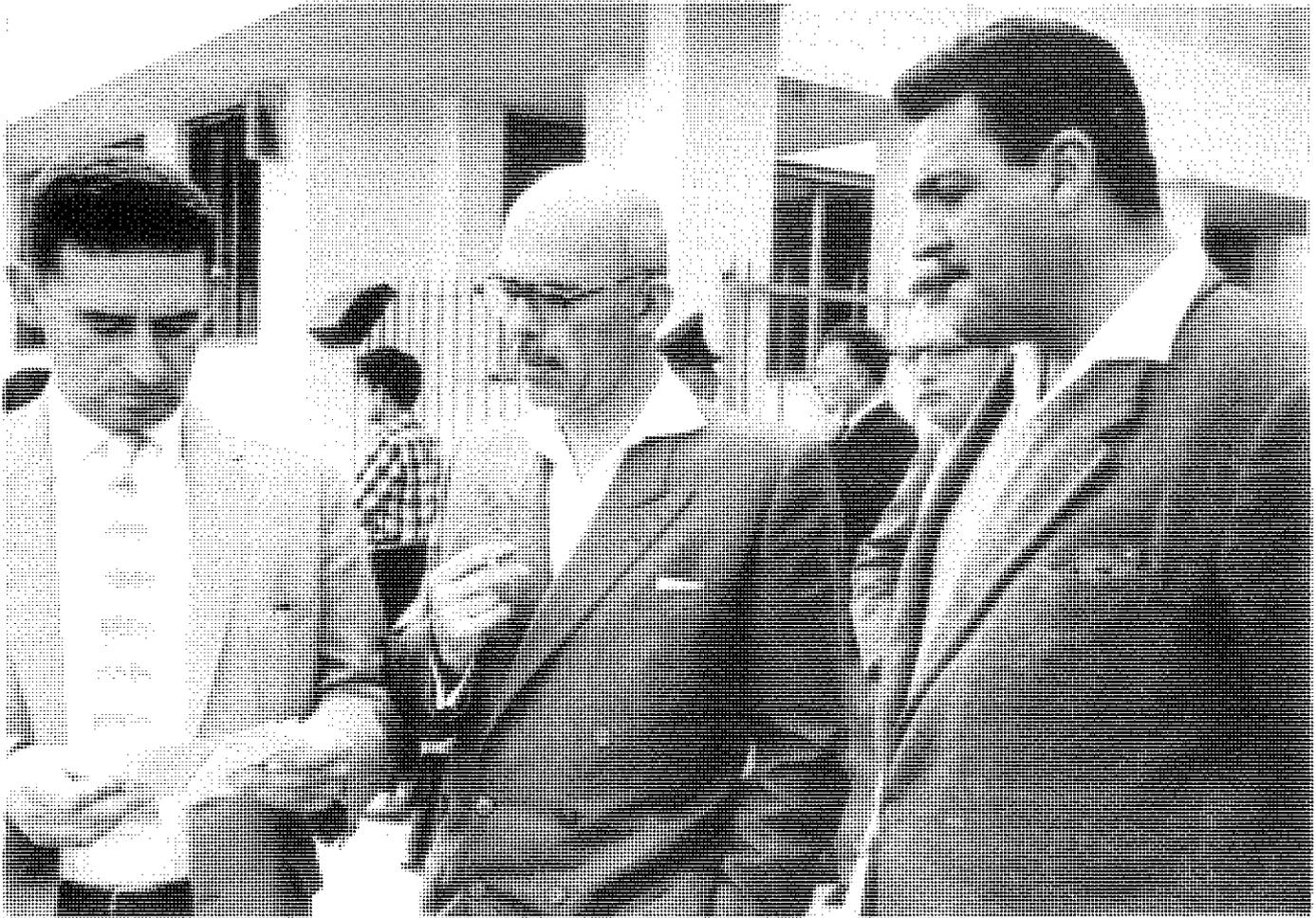
תפקידים לשעבר לשאת בתואר פרופסור. שאלת היותו פרופסור מן המניין או לאו לא הטרדה אותי במיוחד. התייחסתי לעדות לגופה. בתצהירו ציין שהכיר את ישראל בר לראשונה בשנת 55' בהגיעו למטכ"ל והחליף את ישראל בר בענף היסטוריה. לטענתו, ישראל בר לא השתייך לענף היסטוריה. הוא היה במתנה מטכ"ל וכתב מאמרים בנושא היסטוריה צבאית. העד התרשם כי ישראל בר הוא שקרן, רברבן ושרלטן. הוא לא העלה על דעתו שהאיש מרגל (עמ' 299). הוא שירת שנה אחת בענף היסטוריה ואחר כך נקרא מדי פעם למילואים עד שנת 64', אז עבר להג"א. הוא שימש כמרצה אורח בפרו'. את המחבר הכיר בשנת 55', באמצעות שכן שערך ביניהם הכרות ונעזר בו בעבודת תרגום בשנים 56' או 57'. לטענתו, נודע לו מפי אלוף אבישר ז"ל שאין ממש בטענה שישראל בר למד באקרמיה בווינה בין השנים 34-36'. בן שמע שהוא לא היה בבריגדה הבין לאומית בספרד. הוא לא עשה שימוש באינפורמציה השלילית ולא ראה להביא את הנתונים למשרד הביטחון כאשר סבר שהוא בסך הכל אזרח שמשרת במטכ"ל ויש מספיק קצינים שיכולים לטפל בדבר.

אולם הוא שיתף את המחבר בן יעקב במידע זה מפני שידע שגם לו יש דיעה שלילית על ישראל בר (עמ' 306). למען האמת קשה לשקול מה האנשים אמרו בזמן אמת לאחר שישראל בר הודשע בריגול. אין תימה שכל מיני אנשים וזוכרים סימנים מתשידים שהועלו לפני שישראל בר נתפס. קשה לקבוע אם אכן סדר האירועים היה כפי שהם זוכרים אותו ומאמינים שכך היה או שברבות השנים התערבבו להם התאריכים ומוקדם הפך מאוחר. אני מוכנה להניח שלמר מיכאליס היתה דעה שלילית על ישראל בר, אולם הוא עצמו מודה שמכאן ועד להחשדתו של ישראל בר בריגול הדרך היתה רחוקה. העד מאשר שבן יעקב לא אמר לו אף פעם שהוא חושד שישראל בר הוא מרגל (עמ' 316 ש' 20). דניאל בלוך (ר' תצהיר ועמ' 133-279).

הנני רואה להביא את דבריו של העד בתצהירו שהיווה תחליף לת.ר.:

1. אני משמש כעורך אחראי של עתון "דבר".
2. בקשר לפרשת ישראל בר, יכול אני להעיד, כי בסמוך למועד תפיסתו של ישראל בר הזדמנתי לבית קפה "אלסקה" בירושלים, עת ניגשו אנשים שונים לדניאל בן יעקב וביקשו את סליחתו על כך שלא האמינו לו בנוגע לישראל בר.

אין בדבריו מלה וחצי מלה לביסוס טענות ההגנה. הוא אינו מעלה טענה של בדיקת הכתבה לפני מסירתה לדפוס. או אימותה בדרך כל שהיא. רק במהלך החקירה הנגדית העלה גירסה, לפיה בדק ושוחח עם אנשים שונים בטרם הדפסת הכתבה כדי לוודא אמיתותה (וזאת תוך שינויי גירסה כשטען תחילה שבדק את אמיתות מחברה בלבד). חסד עשה עמו עו"ד ליבליך על שחקרו חקירת שתי וערב. בחקירתו טען שהעביר את בחירת הכתבה לשיקול דעתו של מר שלמה גינוסר (אשר לא העיד). העד לא התכחש לכך שאישר את פירסום הכתבה. לכאורה, על פי עדותו הראשית על

ד"ר ישראל בר בדרכו למעצר, אפריל 1961

סמך אותה היכרות מלפני 30 שנה.

מר דניאל בלוך הודה כי האמין בדברי המחבר באשר הכירו עוד בתקופת לימודיו (עמ' 171). לא היה בפי העד הסבר סביר לפשר האמון שנתן בו.

הוא הכיר את האיש בבית קפה, משמע הכירו כיושב קרנות. האם די בהיכרות שטחית מסוג זה כדי לשמש תשתית לפירסום כתבה משמיצה? זאת ועוד: לאחר שהודה שקרא את הכתבה של גודמן ב"גירוזלם פוסט" על הסתייגויותיו של גודמן, לא הסביר מדוע ראה להתעלם מהסתייגויות אלה (עמ' 178, 179). ראוי להדגיש כי בן יעקב שלח ארבע כתבות למר בלוך לאחר שפגש אותו באקראי.

מתוך ארבע הכתבות שלדברי המחבר עסקו בהיסטוריה צבאית ונושאים כלליים אחרים, ראה מר בלוך לבחור דווקא את הכתבה "המשמיצה". שלוש האחרות לא פורסמו והעורך לא גילה בהן

עניין. מר בלוך ציין כי את הבדיקות הטיל על מר גינוסר. הוא הודה כי הביטוי "חיפוי" היה חריף מדי (עמ' 188) וכי היה מותק את המלים "אמצעי אלימות בלתי חוקיים" (עמ' 205). כן הודה כי הצבת התמונה של התובע מעל לכתבה ונוסח כותרת המשנה, שהן בסמכותו של עורך העמוד, היו פעולות שלא במקומן. הוא מצא תירוץ לכותרת המשנה, שהיא ציטוט מתוכן המאמר, וזו לשון כותרת המשנה של המאמר המשמין: "אם מקור המידע מזוהם, כל המידע מפוקפק. אבל אם אפשר להוכיח שהמחבר בחר ביודעין במקורות מזוהמים, הוא מאבד את אמינותו לצמיתות." כאמור, העד לא התכחש לכך כי הכותרת נבחרה על ידי עורך העמוד (עמ' 209).

גם אם יאמנו דברי העד כי בדק ושאל אנשים שונים אם בן יעקב חשד בישראל בר, לפני השיפתו, אין בכך כדי להצדיק מסקנה שהתובע חיפה עליו. בן יעקב עצמו לא הצליח להבהיר

240). עמדה זו לא מתיישבת, כמובן, עם נוסח כתב ההגנה ועם הטענה של אמת בפירסום שבה דבקו הנתבעים עד לשלב מאוחר של שמיעת הראיות, ועל כך לא היה מענה בפי העד (עמ' 240). הסברו, כי "חיפוי" הוא תוצאה בדיעבד, לא בודון או בכוונת מכונן. פירוש זה אינו עולה בקנה אחד עם הדברים במאמר. ואם זאת דעתו של העד היום, צריך היה לדאוג בשעתו לא לפרסם את המאמר, הכולל מילים חריפות אלה, שאין להן אחיזה בחומר הבדוק והבלתי ברוך של העורך. העד לא הסביר כיצד לא נתן דעתו לסימני האזהרה במאמרו של גודמן (עמ' 212-223). צר לי לקבוע, כי העד סתר עצמו לא אחת, במיוחד בשאלת הבדיקות שערך לפני פירסום הכתבה. בישיבה הראשונה ציין כי הבדיקות שעשה נגעו למהימנותו של המחבר. כרם בישיבה שלאחריה שינה טעמו וטען שבדק את אמיתות הדברים הכתובים בכתבה. למותר לציין כי לעד אביעד, עימו שוחח ולמר גודמן, לא היה מידע לחיזוק טענת החיפוי וההתעמרות (ר' עמ' 179 ש' 17 — הכתבה של הירש גודמן העלתה סימני שאלה, אבל הוא בהחלט לא קבע שום קביעות). כאמור כתצהירו הקצר, כתחליף לחר. לא טען מר בלוך שהיה בסיס לכל אלה. כל מה שאמר, שמע שמבכרים את המחבר לאחר מעצרו של ישראל בר. מדברים אלה הבין כי הלה הקדים לזהותו כמרגל. מכאן ועד לחיפוי של ראש שירותי הביטחון הדרך ארוכה. כולם חכמים לאחר תפיסת מרגל שהצליח להוליך שולל את המופקדים על שירותי הביטחון. בענייננו, קשה לסמוך על זכרונם של העדים לעניין התאריכים. ובמקרה זה לתאריכים משמעות רבה. דוגמה להגומות, ניתן למצוא בדברי בן יעקב כי הכיר את מר בלוך מתש"ת. מר בלוך הודה כי בתקופה זו היה בן 7 (עמ' 180).

שעה שעו"ד ליבליך חקר את מר בלוך, בניסיון לבסס טענה של זדון ממש — תמהתי עליו. קשה להעלות על הדעת שמר בלוך ינצל את סמכותו בדרך הנלוזה שייחס לו עו"ד ליבליך. אולם לאחר שקילת עדותו, עלו בלבי ספקות, אם אין ממש בדברי עו"ד ליבליך כי העד שמר טינה למר הראל בשל התנגשות קודמת, בה אולץ להתנצל בפניו על ידי העורכת של "דבר" דאז, הגב' חנה זמר, בגין מאמר ביקורת שחיבר בשנת 1976 (ר' ת/11).

גישתו העוינת של מר בלוך משתקפת גם ממאמרו "חשבון נפש מודיעיני", מיום 28.9.90 (ר' ת/12). מר בלוך דחה טענות אלה כלאחר יד וטען שאמנם הוא סבר שלא היה מקום להתנצל. אולם לייחס לו כוונת זדון "אני חושב שאתה מדבר פה דברי הבל ומעלה דברים שאינם קשורים לעניין. זו שטות מוחלטת, קישקוש, אם מותר לי לצטט את ראש הממשלה, קישקוש." (טוף עמוד 206). אולם בחינת הכתבה, חוסר האקטואליות שלה והכנסת התמונה של התובע במקום שהוכנסה, בתוספת כותרת משנה משמיצה בעליל, מעוררים את השאלה שאין לה מענה — אלא בהשערות של עו"ד ליבליך. בבחינת תומר הראיות מצאתי כי תמונתו של התובע המתנוססת בצד הכתבה של מר בלוך משנת 28.9.90 (ת/12), הכוללת ביקורת על התובע — שלכשעצמה היא דבר לגיטימי —

על סמך מה ביסס קביעה זו. אם נצרף את הודאותיו של העד בשגיאות שנעשו, ניתן להגיע למסקנה כי נהג בחוסר מקצועיות ובשטחיות. לכך יש להוסיף הודאתו של העד, כי לא עיין בספר המבוקר ולא ידע, כי עניינו של ישראל בר הוא פרק בן 10 עמודים מתוך 600 עמוד. בספר התייחסות לאירועים קרובים לזמננו שהם הרבה יותר מעניינים ואקטואליים וקרובים ללב הקורא: פרשת פולארד, פרשת נאפסו, פרשת ואנונו, הנחיות ועדת לגרודי ועוד (ר' שאלות ותשובות בנידון בעמ' 200-202 לפרטיכל). איך מתיישבת הטענה של ביקורת על ספר עם היצמדות לנושא אחד מני רבים ופסילת המחברים בשל "המקור" באותה פרשה? טענה כזו היא לעג לאינטליגנציה. העובדה שהעורך לא עיין בספר המבוקר, מצביעה על חוסר איכפתיות מחד, ומאידך, כי הספר הזה לא עמד במקוד ההתעניינות הציבורית. צא וראה, אם מר בלוך, עורך "דבר", היסטוריון על פי תוארו, אינו מגלה עניין בספר, איזה עניין יש לקורא הרגיל בספר זה? דבר זה מצביע על המגמתיות של הבחירה. אלמלא הוזכר התובע, לבטח היה גורלו של מאמר זה נגורל שלושת המאמרים האחרים של המחבר, שאף את שמם לא זכרו המחבר והער. השיחה המוקדמת עם העורך, שימשה וזו לפירסום כתבה זו. אולם, תמיהה נוספת מתעוררת לשמע תשובותיו המתחמקות של מר בלוך, כשהוא מעומת עם תוכן הכתבה. מסתבר שהוא לא בדק אותו באופן קפדני, וזאת הוא טוען להגנתו! נראה לי כי מר בלוך השקיע מאמצים רבים ואם קיים שיחות מעמיקות עשה כן לקראת ההופעה בבית המשפט.

הוא הודה במענה לשאלון שהוא סמך על העובדות של המחבר (תשובה 5, ת/10) ובדק את העובדות אצל מספר אנשים. ובמענה לשאלה 10 השיב: "לא ראינו צורך לבדוק את מהימנותו ואישיותו של כותב הכתבה." כאמור, הוברר כי הבדיקות שנעשו כביכול הן: שיחה עם אביעד ועם גודמן. מחקירתו הנגדית של העד, עלה כי הוא לא הבין את ההסתיוגיות של גודמן כפשוטן. גודמן שואל האם מדובר בהמצאה של מוח פרנואידי מבריק, או שהסיפור אמין, והוא אכן מסיים בשאלה, לשם מה להמציא? אך מתחילת הכתבה אתה חש בהסתיוגיות של גודמן ובריחוק שהוא שומר. הוא מתייחס למר בן יעקב כאל קוריוז. אם אכן קרא מר בלוך כתבה זו, ראוי היה שישקול אם ראוי בכלל לפרסם אותה ובוודאי שצריך היה לשקוד על בדיקת תוכנה. המחבר מסתמך בכתבה זו על דברים שנכתבו ב"גירוזלם פוסט", בהאי לישנא: "ארבע שנים לפני כן, ב-29 ביוני 1984, במאמר כיג'רוזלם פוסט" על פני שני עמודים, הואשם איסר הראל בחיפוי על רכי-המרגלים ישראל בר במשך 11 שנים, וכי...". המחבר לא ציין כי הוא היה המאשים וכי שמו של איסר הראל לא הוזכר שם וכי לא נכתב דבר על חיפוי. אם מר בלוך קרא את הכתבה ב"גירוזלם פוסט" כפי שטען, חייב היה לעמוד על ההגומה ואי הריזוק, ואולי דבר זה לכשעצמו צריך היה להדליק אצלו נורה אדומה.

תמיהה נוספת בדבריו, שמחד היה מוכן לפרסם התנצלות ומאידך נמנע מכך בשל דברי לעז שכלל התובע במכתבו נגד המחבר (עמ')

הכתבה המשמיצה מייחס לתובע זדון וחיפוי על רב מרגלים במשך 11 שנה.

הפן המשפטי: הפירושו של ההגנות הקבועות בסעיף 15 לחוק נדונו בתקדים ד.ג. 9/77 (חברת החשמל נ. "הארץ") פד"י ל"ב 337. דעת הרוב של כב' השופט לנדוי (שאימץ את דעת המיעוט של כב' השופטת בן פורת בעירעור) לא שונתה עד עצם היום הזה ובית המשפט העליון הלך בדרך זו לא מכבר (בדעת רוב נגד דעתו החולקת של כב' הנשיא שמגר) בע"א 334/89 פד"י מו 5 (555) ובע"א 259/89 פד"י מ"ו (3) 48, 54. ראיתי להדגיש זאת באשר עו"ד לירו תמך יתדותיו בדעת המיעוט של השופט שמגר (כתוארו אז).

עו"ד לירו קלע מבלי משים לדעתו של עמיתי הנכבד, כב' השופט קלינג בענין ת.א. 2382/90 פס"מ תשנ"ג (2) בעמ' 37: "נראה לי, כי הכרת בית המשפט העליון במעמד הבכורה של חופש הביטוי, משמעה, כי דעת המיעוט של כב' הנשיא שמגר בענין חברת החשמל משקפת כיום את רוח ההלכה בדבר אפשרות קיומה של חובה חברתית של עתונאי לענין טענת ההגנה של תום לב." כאמור, הנני נשענת על דעת הרוב בד.ג. 9/77. דברים כדרכונות שהשמיע בשעתו כב' השופט לנדוי הולמים את המצב החוקתי עוד ביתר שאת בימינו. דבריו נאמרו בטרם חוקק חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, תוך איזכור הצעת החוק. היום ניתנה בכורה בחוק לזכותו של אדם לחירותו ולכבודו, ר' סעיפים 2 ו-4 לחוק היסוד: "אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם כאשר הוא אדם" (סעיף 2). "כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו" (סעיף 4). אין הנראה מפורשת בענין חופש הביטוי או החופש לשם טוב, אולם במונח "כבודו של אדם" כלולים שני אלה כאחד. איני כופרת במעמד הבכורה שיחדו לחופש הביטוי. זכות זו מעוגנת עגון היטב בפסיקת בית המשפט העליון עד כדי כך שניתנה חירות בשם עקרון זה גם לפירסומת מסחרית שיש בה ניבול פה מרומז (ר' בג"צ 606/93 קידום יזמות ומו"לות נגד רשות השידור ואח', תקדים עליון כרך (1) 93 (1667). לכשעצמי, הלכתי שבי אחר דעת המיעוט של כב' השופט מ. חשין. אולם, חופש ביטוי ככל חירות מטיל גם אחריות שלא להפכו לחופש ביזוי. הסכנה האורבת לחירויות השונות מפני הסילוף, הודגמה היטב בשירו הנהדר של נ. אלטרמן "תחרות לנסיון" ומוסר ההשכל: "ולכן, אם ירשה העולם לו לרוץ (הכוונה לחופש הסילוף) הוא יכול, החיגר הלזה והגורף לעבור כל תקוות לאמים, כל חלום, אל מטרות השלום! הנותנים לו לגשת לשדה התחרות/ מנחילים למפרע תבוסה לחרות!"

אפנה עתה למחלוקת החכמים שנפלה בין מ"מ הנשיא כב' השופט לנדוי (כתוארו אז) לבין דעתו של השופט שמגר (בעל דעת הרוב בע"א 723/74 פ"ד לא (2), 281 שכעניינו הוגשה העתירה לד.ג.): כב' השופט שמגר סבר שיש ליתן בכורה לחופש הביטוי: "חופש הביטוי והוראות חוק הבאה להגבילו אינם בעלי מעמד שווה ערך וזהה, אלא במידה והדבר מתיישב עם הכתוב. יש

היא אותה תמונה שמלווה את הכתבה המשמיצה. אין להתפלא על כך שבוודאי חיפשו בארכיון ומצאו את התמונה. דבר זה מצביע בעליל שעורך העתון הומין חומר ארכיוני מעתונו בטרם הפירסום. מכאן שאין לקבל את טענת מר בלוך כי הנזיפה של העורכת וההתנצלות נשכחו מלבו. הערותי אלה באו אגב אורחא, באשר בתביעה אזרחית עסקינן, והתובע אינו צריך להוכיח כוונה לפגוע (סעיף 6 לחוק). מר בלוך הוא עורך מוכשר, מודע לכללי האתיקה ולפלא בעיני שהם נשכחו ממנו בנסיבות הפירסום מושא הדיון. הוא עצמו הטיף למיעוץ כללי אתיקה ומתן אפשרות למותקף להגיב וזאת במאמר ביקורת על תוכנית "כלבוטק" מיום 2.3.76 (15/ת). לא ירדתי לסוף דעתו מדוע אצה לו הדרך לפרסם את הכתבה המשמיצה מבלי לקבל את תגובת התובע.

ראוי להדגיש, כי קיים הבדל בהתייחסות של עורך בפרסום כתבה של עתונאי שהוא מכיר מעבודתו כעתון לבין פירסום כתבה של אדם שאינו נימנה עם ציבור העתונאים שעמם הוא רגיל לעבוד. במקרה האחרון, הוא חייב לנקוט אמצעי זהירות מיוחדים. ההיכרות החטופה של מר בלוך עם המחבר, שראשיתה בהיותו סטודנט — לא זו בלבד שלא יכלה לחזק את האמון בו, אלא להיפך; כיצד הוא סומך על יושב קרנות?

ממצאים: אין חולק כי לא היה יסוד לדברי ההשמצה ולשון הרע בכתבה, הן בענין החיפוי של התובע על רב המרגלים ישראל בר במשך 11 שנה, והן בענין רדיפת המחבר בשל "גילוייו". הנתבעים לא הצליחו להרים את נטל ההוכחה בדבר עריכת בדיקות ובחינת דברי המחבר בטרם פורסמו. בנסיבות המיוחדות של המקרה, פירסמו הנתבעים כתבה במסווה של ביקורת על ספרם של בלק ומוריס, שכל כולה רחוקה מביקורת כרחוק שמיים מארץ. המחבר השתמש בלשון שלוחת דסן ותקף את התובע, דבר העולה מן השורות שצוטטו כרישא של פסק הדין ומכותרת המשנה, שהינה באחריות העורך. הרוח הרעה נשבה גם בבחירת תמונתו של התובע לקישוט רשימה שהתיימרה להיות "ביקורת" על ספר שכתבו מחברים אחרים. לא היה זה טוד כי המחבר שונא את התובע ומבקש לפגוע בו. לא מצאתי ממש בטענה נוספת של הנתבעים, לפיה הסתמכו על פי פירסום קודם.

עובדתית: בפירסום הקודם לא הוזכר שמו של התובע. הכתבה סבה סביב המחבר וטרדותיו, כאשר מר גודמן כתב ה"ג'רוזלם פוסט", מסייג את דבריו בהפנתו זרקור לאישיותו המוזרה של המחבר. משפטי: אין בהסתמכות על פירסום קודם משום הגנה: ר' בנידון ע"א 34/71 פד"י כו (1) בעמ' 529; ע"א 492/89, מו (3) 827 (סלונים נגד "דבר" ואחרים). ניסיונם של הנתבע מס' 3 ושל בא כוחו המלומד עו"ד לירו, בחקירת התובע, להעלות טענת הגנה שלא עלתה בכתבי הטענות, לפיה גילה התובע אזלת יד ורשלנות בחשיפת רב המרגלים ישראל בר — לא צלח. וזאת, הן מן הטעם הפרוצדורלי: הטענה לא עלתה בכתבי הטענות, והן מן הטעם המהותי: אי אפשר להתגונן בטענה כגון זו כאשר תוכן

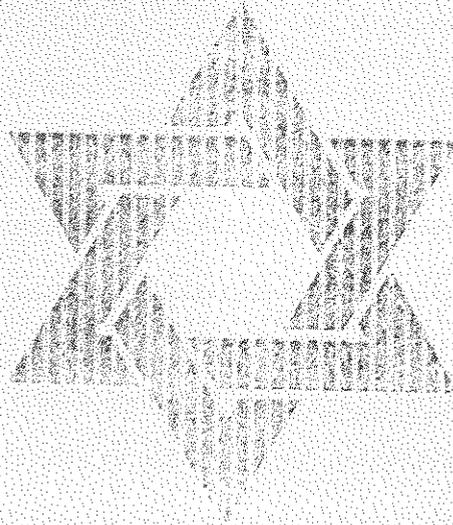
UPDATED TO INCLUDE THE PERSIAN GULF WAR

"[They] are the most serious and comprehensive chroniclers of Israeli intelligence to date."

—THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW

ISRAEL'S SECRET WARS

A HISTORY OF ISRAEL'S INTELLIGENCE SERVICES

IAN BLACK &
BENNY MORRIS

ספרם של איאן בלק ובני מוריס שעליו כתב ב"דבר" דניאל בן יעקב

שך
זרק
ב"ב
גוט
יום
נגד
5
זאת
מגר
כב'
: 37
ופש
גניין
'ומה
"ב."
ונות
וקתי
כבוד
חוק
'סוד:
"אדם"
"דוד"
זופש
אתר.
ת זו
ניתנה
ל פה
שידור
אהר
ככל
אורכת
של נ.
זעולם
הגרין/
נותנים
א כב'
(בעל
הוגשה
לחופש
: בעלי
וב. יש

בהן רק כדי לתמוך בסברה כי המחוקק נתכוון להקל על המפרסם, שפעל שלא בזדון. השתרבותו של פרט עוכרתי לחוק פירסום שהוא כמהותו הרומינטטי בגדר הבעת דעה, איננה חייבת על כן להתפרש כאופן מצמצם דווקא, וכפי שנראה בהמשך הדברים התייחס גם חברי הנכבר באותו אופן לפרטי לוואי שבפירסום...

לעומתו סבר כב' מ"מ הנשיא לנדוי, כי אין להתייחס אל חופש הביטוי כזכות על: "אם נדייק, עומדת כאן חירות האזרח מול זכות האזרח, והיינו חירותו להשמיע אשר עם לבו ולשמוע מה שיש לאחרים להשמיע, כנגד זכותו שלא להיפגע בכבודו ובשמו הטוב. אם בכלל יש מקום לדירוג בין השניים, הייתי מעמיד את הזכות מעל לחירות... נראה שכך מציגים את הדברים מנסחי הצעת חוק יסוד: זכויות האדם והאזרח..." (עמ' 344). בהמשך מובא נוסח הצעת החוק שכללה זכות הבעת דעה ואת הזכות לשמו הטוב וכבודו של אדם (המונח "כבודו" בדומה לנוסח חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו) ומסקנתו: "הנוסח המעמיד את הזכות לשם טוב באותו מעמד כמו הזכות לחיים, מזכיר לנו את מאמר קדמונינו: "כל המלכין פני חברו ברבים, כאילו שופך דמים". בימינו קוראים לזה "רצח אופי"..."

לפי זה אם הזכות לחופש הביטוי היא "זכות על", כיצד נכנה את זכותו של אדם להגנה על כבודו ושמו הטוב? בשבילי אך מדגים הדבר את הבעייתיות של מגילת זכויות חרותה כלשהי ומוכן אני להסתפק במשל נחמד שמצאתי בספרו. (של שפי: "חופש הביטוי בארצות הברית" בתרגום חופשי, ש.ס.), על אדם שהובא לפני שופט מפני שהניף את זרועותיו ופגע בחוטם תברו. הוא שאל אם אין לו זכות להניף זרועותיו כרצונו בארץ חופשית, והשיב לו השופט: "זכותך להניף זרועותיך נגמרת בדיוק במקום שבו מתחיל חוטם חברך". השופט לנדוי מציע שלא לילך אחר ההלכה האמריקאית (עמ' 344) שאצלה מרוחה על כב' השופט שמגר. באותו תקדים הוחלט שאין מחייבים בהוצאת שם רע מפרסם שפירסם דברים על איש ציבור חוץ הצגת עובדות כזכות, כל עוד נעשה הפירסום בתום לב.

המחוקק הישראלי ביקש למצוא את האיזון הנכון בהוראות סעיף 15 ו-16. בענין פירוש סעיף 15(4) לחוק, השקפתו של מ"מ הנשיא היא:

את ההוראה הזאת שהמחוקק קבע, שומה עלינו לפרש ככחבה וכרוחה, ואסמכתאות מארצות אחרות יכולות להאיר את עינינו, אך מבלי שנייטס להן יותר ממשקלן הראוי. חברי הנכבר פרש את החוק בדרך הצימצום ובה אני חולק עליו, כאמור. לדעתי, יש לפרש סעיף זה, כמו כל הוראה אחרת של החוק החדות, בראש ובראשונה על פי משמעותו הרגילה של מילותיו (עמ' 347).

נוסח הסעיף 15(4): (ברישא):

במשפט פלילי או אזרחי בלשון הרע תהא זאת הגנה טובה אם הנאשם או הנתבע עשה את הפירסום בתום לב כאחת הנסיבות האלו: (4)

השופטת שרה סירוטה

להעדיף את קיומה של הזכות בכל עת על הודאת חוק בה טמונה מגמה להגבלתה. סיכומו של דבר, אמת המידה על פיה יש להציב את השמירה על חופש הביטוי כראש וראשון בשיקולים, כאשר זכות זו מתנגשת עם רעותה, מן הראוי שתבוא לידי ביטוי מלא לא רק עת מתווה המחוקק הוראותיו של החוק, אלא גם בפרשנות של החוק וביישום הוראותיו של הדין לנסיבות בהן נבחנת מהותו והפעלתו הלכה למעשה" (עמ' 358).

מכאן נגזרת גישתו של כב' השופט שמגר בבואו לפרש את סעיף 15(4) לחוק:

לפי שיטתי אין צורך בחיפוש סימוכין בנקודה מיוחדת זו, במילותיהם של סעיפים 15 או 16. אמת המידה שהובאו בסעיף 15 לחוק, מן הנכון שיתפרשו לפי מהותן ומגמתן הגלויה על פניהן וברוך שאין בה כדי לנסוך לתוכן חומרות שאינן מתבקשות. זאת ועוד, החזקות שנוצרו ע"י המחוקק בסעיף 16 והטלת חובת ההוכחה העולה מהן יש

ניתן והודע היום, 2.8.94, בנוכחות ב"ב הצדדים.

ש. סירוטה – שופטת

פטק דין

(בשאלת גובה הנזק)

א. לאחר מתן ההחלטה בשאלת האחריות הביאו ב"ב הצדדים ראיות לענין גובה הפיצויים.

ב"ב הצדדים העמיקו העמק היטב בסיכומיהם בשאלת גובה הנזק והביאו אסמכתאות לאין ספור. עו"ד ליבליך כחריצותו, טרח לצרף פרקים מספרו של גטלי ("On libel and slander", Gatley) ואסמכתאות של בתי המשפט באנגליה.

עו"ד ליבליך הבהיר, כי נסיבות המקרה מצדיקות פסיקת פיצויים עונשיים בסכום של 550,000 ש"ח כערכם ביום הגשת התביעה, 24.9.91 (היום מתקרב הסכום לטן של מיליון ש"ח).

הנתבעים לא עשו דבר להקטנת הנזק ולא אבו לפרסם התנצלות ודבקו בטענת "אמת דיברתי" עד לשלב מאוחר של הדיון. בשים לב לאישיותו של התובע והפגיעה הקשה בשמו הטוב ובמוניטין הבין לאומיים שלו בתחום המודיעין, ראוי לפטוק לו, כאמור, מלוא סכום התביעה.

עו"ד לירו, בא כוח הנתבעים, ביקש לפטוק פיצויים בשיעור מינימלי בשים לב לאלה: התובע היה מורגל בעת ששימש כהפקידו להתקפות בכלי התקשורת והוא מחל על כבודו לאחר פירסום כתבה מלעזיה ב"גירוזלם פוסט" ב-1984 באותו נושא (זאת הכתבה המאוזכרת, עליה חזר המחבר ברשימתו). שמו הטוב הוכתם בעבר והוא לא נפרע מן המלעזים בהגשת תביעת דיבה.

הכתבה ב"דבר" היתה חזרה על דברים שנכתבו ב"גירוזלם פוסט" ב-1984 – אם כי שם לא הוזכר שמו המפורש של התובע. בכתבה אחרת (1/1), חזר בן יעקב (מחבר הרשימה) והכפיש את התובע. משא ומתן בענין פשרה לא עלה יפה בגין עמדת התובע. ד"ר יורם פרי, הנתבע מס' 2, העורך הראשי של "דבר", לא

היה מופקד על בדיקת הכתבה המשמיצה קודם לפירסומה. לא נגרמה לתובע פגיעה בפרנסתו ולא בשמו הטוב בשים לב לכך שדובר בפרשה שאבד עליה הכלח. אנשי דורו מודעים למעשיו – והם לא הושפעו מהאמור בכתבה המשמיצה. הצעירים, שאינם מכירים את התובע – אינם מתעניינים בו.

ואחרון אחרון, מצבו הכלכלי של עתון "דבר" בכי יע. מספר המנויים מגיע בקושי ל 10,000 (עפ"י דו"ח אפריים ריינר). פסיקת פיצוי גבוה תביא לסגירת העתון. כן יש להביא בחשבון שלעתון תפוצה נמוכה.

ב. אתחיל הדיון בטענות באי כוח הנתבעים אשר ביקשו למרוד

הפירסום היה הבעת דעה על התנהגות הנפגע בתפקיד שיפוטי, רשמי או ציבורי, בשירות ציבורי או בקשר לענין ציבורי, או על אופיו, עברו, מעשיו ודעותיו של הנפגע, במידה שהם נתגלו באותה התנהגות.

על פי פירושו של השופט לנרדי חייבת להיות התייחסות לעובדות ועליהן להיות נכונות. לענין הבעת הדעה ניתנת למפרסם הגנה כתנאים מסוימים אפילו לא היתה אמת בהבעת הדעה. "עצם העירוב בין שני מרכיבים אלה עלול לערפל את הכתוב ולאפשר 'הגנבת' עובדות בלתי נכונות, משמיצות, אל תוך הבעת הדעה. הכותב חייב לציין על איזה עובדות הוא מסתמך – ואלה חייבות להיות נכונות (פרט לפרטי לוואי שאין בהם פגיעה של ממש), ומשציין את העובדות, מותר לו להסיק מהן את מסקנותיו בדרך הבעת דעה עליהן, אך בתנאי שהוא מבהיר ומבריל בין עובדה ובין מסקנה..." (עמ' 350).

ההשלכות לענייננו: אין חולקין כי לא הוכחה אמיתות הפירסום. כיצד ניתן לטעון שקביעות עובדתיות הן בעת ובעונה לא אמת ומאידך הן בבחינת הבעת דעה שהגנת תום הלב חלה עליהן? לא ניתן להרחיק לכת ולפטור את הנתבעים בטענת תום לב, באשר לא נקטו אמצעים סבירים לפני הפירסום להיווכח אם אמת הוא אם לאו – כלשון סעיף 16(ב) לחוק.

שוכנעתי כי הנתבעים לא פירסמו את האמת ולא נקטו באמצעים סבירים לבדוק את אמיתות הדברים (ר' בנדון ע"א 134/67 פד"י כ"א 527, 528).

ההלכה היא כי שאלת תום הלב נבדקת על פי מקורות המידע שנבדקו על ידי המפרסם, נוסף למובאה דלעיל, ר' ע"א 640/85 פד"י מד (1) 594, ע"א 259/89 שאזכר כבר קודם. אשר להגנה הקבועה בסעיף 15 (6):

הפירסום היה ביקורת על יצירה ספרותית... או אחרת שהנפגע פירסם או הציג ברבים, או על פעולה שעשה בפומבי, ובמידה שהדבר כרוך בביקורת כזאת – הבעת דעה על אופיו, עברו, מעשיו או דעותיו של הנפגע במידה שהם נתגלו באותה יצירה או פעולה.

הבעתי דעתי כי לא בביקורת של ספר עסקינן, אלא שמר בן יעקב, במסווה של ביקורת, הוציא לעז ודיבה על התובע שהיה אחד מגיבורי הספר.

לסיכום: הנתבעים לא הוכיחו הגנת תום לב בפירסום. לפיכך, הנני רואה לקבל את תביעת התובע ולחייב כל אחד מהם לחזר וכולם ביחד בהוצאת לשון הרע על התובע. בנידון דידן לא ראיתי מקום לאבחון בין מר בלון לבין מר פרי. שניהם נושאים באחריות.

יתר על כן, מר פרי יכול היה לתקן את המעוות על ידי פרסום התנצלות. אם הנוסח שהציג התובע לא נראה בעיניו ובעיני מר בלון, יכלו ליוזם נוסח מתון יותר. אך לא זו בלבד שלא פירסמו התנצלות אלא שבחרו כקו הגנה בטענה של "אמת בפירסום", וחזרו בהם מטענה זו רק במהלך שמיעת הראיות.

נותרה לדיון שאלת גובה הנזק אשר תידון כמועדים שייקבעו.

לתובע פיצויים ביד קמוצה:

1. מצבו הקשה של עתון "דבר": הפיצויים שייפסקו בענייננו, יהא שיעורם אשר יהא, לא הם שימוטטו את עתון "דבר". "דבר" הגיע למרבה הצער למבוי סתום בשל חובות הרובצים עליו. הואיל ומודדים פיצויי בושת לפי המבייש והמתבייש, ראיתי להרחיב מעט בעניין האכסניה. "דבר", שעורכו הראשון היה ברל כצנלסון, שימש ומשמש אכסניה לאנשי רוח, משוררים, פוליטיקאים ופובליציסטים מן המדרגה הראשונה (ר' סעיף 2 של תצהיר התובע). "דבר" הוא אחד מנכסי הרוח שבהם יכולה להשתבח תנועת העבודה. מר איסר הראל הדגיש בדבריו ובתצהירו, מדוע נפגע במיוחד בשל הפירסום ב"דבר" באומרו (עמ' 2 לתצהירו): "מאז הקמת המדינה — ובמשך שנים רבות מאד, היה 'דבר' ביטאון המפלגה השלטת בישראל... הינו מקורב עד היום לבכירים במפלגת העבודה, והינו נתשב בארץ ובחור"ל כעתון רציני, בעל מוניטין שלדבריו יש לייחס משקל רב" ובהמשך: "כשעתון 'דבר' מפרסם שראש שירותי המודיעין של מדינת ישראל חיפה ביודעין וכדרכי אלימות על מרגל סובייטי, במשך 11 שנה, וזאת בפירסום כולט, עם תמונה גדולה המושכת את תשומת לבו של הקורא, הרי ברור שעורכי העתון ... בהקשר זה ראוי להתייחס לטענה נוספת הנוגעת לתפוצת העתון, לפיה היא נמוכה (עפ"י עדותו של ד"ר פרי שהסתמך על דו"ח ריינר שהיה בעבר הרוחק יו"ר מועצת המנהלים של העתון). מספר המנויים מגיע בערך ל-10,000.

עתון הוא עתון גם אם מספר מנוייו נמוך. מספר הקוראים הוא בדרך כלל גדול יותר, במיוחד בשבת. הכתבה המשמיצה הופיעה ביום ו', במדור הספרות, שלו חוג קוראים נאמן. מר הראל הדגיש בתצהירו, כאמור, שהאיכות היא הקובעת והקוראים הם אלה שהוא מחשיב את דעתם. זאת ועוד, דברי לעז ודיבה יש להם תהודה ותפוצתם אינה נמדדת במספר המנויים. עתון "דבר" מגיע גם למדינות הים.

פירסום קודם

דברי התובע שצוטטו לעיל יש בהם מענה חלקי לטענה שהרכבים פורסמו בעבר ב"גירוזלם פוסט". התובע לא ראה בפירסום בעתון דנן, הן בשל האכסניה והן בשל הזהירות בה נקט מר גודמן, סיבה להגיש תביעה בשנת 1987. התייחסתי לדברים אלה בהחלטתי בעניין החבות — לפיכך אקצר. זאת ועוד: שם לא פורסם שמו המפורש של התובע, והעיקר, כאמור, שם הסתייג הכתב מדברי המרואיין — וכן רמז לאי יציבותו הנפשית. גם היום אין תובעים את מחברו של מאמר השטנה, באשר מר הראל סבר שיהיה זה למטה מכבודו לתובעו.

עו"ד ליבליך, בא כוח התובע, הסתמך על פסיקת בית המשפט העליון בעניין ע"א 492/89 — סלונים נגד "דבר" ואחרים — פ"ד מו (3) 833 — וטען שאין ממש בטענת עו"ד לירז. נראה לי, כי יש מקום לאבחן בין מקרה של פירסום קודם לבין פירסום בו זמנית כפי שאירע בתקדים הנזכר — ועל כן ההלכה לפיה

זכותו של הנפגע לבחור עתון מסוים כדי לתובעו אינה ישימה בענייננו. ברם, לאור ההבדלים שצוינו — ברי שאין ממש בטענה, כי הפירסום הקודם ב"גירוזלם פוסט" הוא בבחינת תנא דמסייע לעניינם של הנחבצים.

למעשה הוכיחו הנחבצים שהתובע אינו שש להגיש תביעות ואם עשה כן — עשה זאת לאחר שהתריע וביקש התנצלות.

העדר התנצלות

עו"ד לירז ניסה בכל מאודו להפנות הזרקור לניסיונות פשרה לאחר הגשת התביעה ובמהלך הדיון — שלטענתו לא עלו יפה בשל עמדת בא כוח התובע.

בשלב שלאחר הגשת התביעה — אין לבוא בטרוניה אל התובע על כך שלא הגיע להסדר של פשרה, ומכיוון שדווקא עו"ד לירז מחה נגד ניסיונותיו של עו"ד ליבליך לפרט בנידון — אין עגינה לטיעונו בנידון.

חומרה מיוחדת מצאתי באטימות בה נהגו בתובע לאחר מעשה ובחוסר המעש להקטין הנזק. התובע התדפק על דלתו של ד"ר פרי לאחר ששלה מכתב ובו דרש התנצלות. במכתבו מ-11.8.91 מדגיש התובע בין השאר:

"למרות האופי החמור של המקרה נמנעתי לתבוע את עלבוני באמצעות בית המשפט, וזה מתוך התחשבות בעתון "דבר".

וכעת מבקשים הנחבצים להתחשב במצבו של העתון!

אין לי ספק שהמפתח לאטימות הלב — נעוץ בעובדה ששניים חולקים בכח העורך (ראה דברי ד"ר פרי בנדון כפריטיכל). אילו הצליח ד"ר יורם פרי להטיל מרותו על חברו, העורך האחראי, הנתבע מס' 3, לא היה התובע טורח לשכור שירותי עו"ד ולהגיש תביעה. הנחבצים הסבירו כי לא יכלו לפרסם התנצלות בנוסח המבוקש כיוון שהנוסח פגע במחבר הכתבה המשמיצה. זוהי טענה דחוקה, באשר הם יכלו להציע נוסח מתון יותר. כמו כן יכלו לפרסם התנצלות חד צדדית — בנוסח שלהם. יש להניח שהתובע היה מסתפק בהתנצלות שתכלול ציון, כי כותב הרשימה איננו גימנה עם סגל העתונאים של העתון או כיוצא בזה. אגב, נוהל זה של ציון זהות מחברו של מאמר של אורח מקובל בעתון "הארץ".

מכל מקום ד"ר פרי, שענייני האתיקה יקרים לו ביותר, כדבריו בעמ' 630 לפריטיכל — לא יכול היה ולא צריך היה לעמוד מנגד. לאחר שעו"ד ליבליך החל בייצוג התובע הוא טרח ושלח מכתב נוסף בעניין פירסום התנצלות (ר' מכתבו נספח לכתב התביעה מיום 20.8.91) — וגם פנייה זו הושבה ריקם.

הגדילו הנחבצים לעשות בטוענם בכתב ההגנה טענת "אמת דיברתי".

הם חזרו בהם מטענה זו רק במהלך שמיעת הראיות. ראוי להדגיש כי השלב שבו חזרו בהם, לא היה בו כדי להקטין את הנזק — באשר לא הצליחו ממילא להרים את הנטל.

חלוף הזמן

חלוף הזמן והעלאת פרשה מתהום הנשייה — גם אם כעבר היה בה גרעין של אמת, יש בו פן לחומרה, כדבריו של כב' השופט צבי טל (היום שופט בית המשפט העליון) בת"א 172/88 של בית המשפט המחוזי בירושלים. (זהו פסק דין עלום — באשר לא פורסם לא בכלי התקשורת [להוציא ירחון "תקשורת"] ולא בפסקים מחוזיים, על אף היותו פסק דין מנחה ומאיר עיניים. אין תימה שבאי כוח הצדדים לא התייחסו אליו ולא נודע אם הוגש ערעור עליו. דברי כב' השופט טל מוסבים על כל אדם ואפילו שאותו אדם שופך דמים — שגם בכבודו אנו חייבים. על אחת כמה וכמה שנטפלים לאדם שמקומו כפנתיאון של האומה מובטח לו).

העובדות באותו מקרה, בקליפת אגוז: בעתון "ידיעות אחרונות" פורסמה כתבה בה צויין שמו של אדם שבהיותו קטין הרג (בכתבה נאמר שרצח) אדם. מאז האירוע חלפו למעלה משלושים שנה. הנער הפך לאיש, הספיק לרצות העונש, לשנות את שמו ולהקים משפחה. לילדיו ולאשתו נודעו הדברים מקריאת הכתבה, והדבר גרם למשבר קשה במשפחה, וכאב וסבל לתובע ולבני ביתו. לאור הוראות סעיף 16 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, התשמ"א-1981, בחלוף התקופה הקבועה בחוק — רישום ההרשעה נמחק. ההרשעה בנסיבות המקרה נמחקה 29 שנים מיום שהורשע. כב' השופט טל פסק לתובע פיצויים בגין הוצאת לשון הרע בסכום של 500,000 ש"ח + הוצאות משפט ושכ"ט ע"ד.

במאמר מוסגר רצוי להצביע על אבסורד: אם אדם נחשד כעבירה ולא הועמד לדין כעבר — אין לו הגנה של "מחיקה" ואפשר להעלות את עברו ולדוש בו עד קץ הימים. ואם חלילה יהיה איש ציבור — רודפים אותו גם לאחר מותו, במסווה של חקר היסטורי וניפוץ מיתוסים והדברים ידועים.

המוניטין של התובע

הקדשתי חלק מדברי לעיל לאכסניה — קרי ל"מבייש" וכעת ראוי לדון ב"מתבייש" — כרי לאמוד הפיצוי הראוי לו לפי מעלת כבודו.

מר הראל פירט בסעיף 19 לתצהירו חלק מהמבצעים המרשימים והגדולים להם היה אחראי. ראוי לחזור ולהזכיר חלק ממעשים אלה, באשר קוראים צעירים שקראו את הרשימה המשמיעה אינם יודעים דבר על פועלו:

- א. קביעת נורמות דמוקרטיות בשירות החשאי שלנו.
- ב. חיסול טירוד פנימי מסוכן — רצה ברנדוט ורצה קסטנר.
- ג. פיצוח ופירוק מחתרות מימין ומשמאל.
- ד. ארגון הגנת יהודים בעולם.
- ה. ארגון הגנת יהודי מרוקו, הברחתם והעלאתם של כמאה אלף מהם לארץ.
- ו. טיפול בפושעי מלחמה נאציים כמיוחד באלה שהיו אחראיים לרצח יהודי אירופה.

הנתבעים לא הצליחו להטיל דופי בתובע על אף שניסו לעשות כן, על ידי צירוף כתבה שפורסמה בעתון בשנת '87, בה צוטטו דברי מאיר עמית שמתוכנן עולה כי דבריו הם לדברי התובע (שלא צורפו) תגובה. התובע הסביר כמענה לשאלותיו של עו"ד לירז, כי הכתבה היא תגובה להאשמות שהעלה נגד מאיר עמית בעניין "עסק הביש" (בתקופת מר לוי אשכול), שלדעתו לא נחקר כדבעי. על רקע זה פרש מכהונתו בשנת 1966. הוא לא תבע את מר עמית, כאשר סבר שאין זה רצוי שסודות מדינה שעדיין לא הגיע שעת פירסומם יועלו בפומבי — גם אם הדיון יקויים (דבר התלוי בהחלטת בית המשפט) כדלתיים סגורות. איני סבורה שיש בכתבה זו משנת 1987 ובאחרות משנות ה-60 כדי להטיל דופי בתובע. ואין רבותא בכך שלא תבע את מר עמית או את "ידיעות אחרונות". אם מחל בעניין זה על כבודו אין בכך כדי להמעיט מרמותו. עם זאת, נקיטת הגנה זו יש בה כדי להחמיר עם הנתבעים. הדבר מצביע, כי על אף שחזרו בהם מטענת "אמת דיברתי", הם מנסים במסווה של הקטנת הפיצוי לפגוע בתובע — במהלך ותוך ניהול המשפט. זו הסיבה שאנשים נמנעים מלהתעמת עם העתונות ומוחלים לרוב על כבודם.

טענת הגנה נוספת היחה בפיהם של הנתבעים: חוסר הרלוונטיות של הכתבה בשל חלוף הזמן. מי שמוקיר את התובע הבין שאלה דברי הבל. טענה זו היא בבחינת חרב פיפיות. בדוני בשאלת האחריות וטענת ההגנה של תום לב, התייחסתי לטענה זו והצבעתי על כך, כי עצם העלאת דברים מתהום הנשייה שאין בהם לא עניין ציבורי ולא טעם — היא הנותנת שלא היה תום לב.

יתר על כן, ניתן להבין את טיעונו של עו"ד ליבליך שהיה בכך משום גילוי של רצון להרע בודון — ככל שהדבר נוגע למר בלוך. ד"ר פרי עצמו התייחס לענין זה, באומרו בעמ' 636, מש' 15 ואילך, כמענה לשאלה: "כשקראת את הכתבה — זה לא עורר מצדך, בלי אפשרות של התערבות כלשהי — שנעשתה פה טעות?"

האמת היא שכן, והאמת היא שהשבתי שהתוכן של הדברים נראה לי די מפוקפק והמהימנות של הכותב נראתה לי מפוקפקת והנחתי שגם אחרים יחשבו כך, כאשר יראו את הדברים שנכתבו על ידי האיש שנראה לא רציני. ביקשתי לדבר עם האיש עצמו ושוחחתי אתו בטלפון, ... דיברתי עם בלוך וביקשתי שישוחח עם איסר הראל ויגיע אתו להסדר של התנצלות.

כיוון שהוכרתי את ד"ר פרי, ראוי להדגיש, כי אחריותו נובעת מכוח תפקידו (עורך ראשי). אולם הלכה למעשה לא טיפל בעניין. אם כי פירסום כתבה שהינה כביכול ביקורת על ספר יכלה להמתין עד לעריכת בדיקה מעמיקה — ושומה היה על מר דניאל בלוך, שטען שנקט אמצעי זהירות למזער, להתייעץ עם חברו ד"ר פרי — בטרם פירסום. מה עוד שהרשימה לא הייתה אקטואלית, והתייחסה לפרשייה שלפני כחצי שנות דור.

לכאורה מגוחכים — אם כן מה נזעק? הרי הוא מן הגיבורים והאמיצים שעושים ואינם מדברים?

הכתבה בלשונה הארסית ובאכסניה המכובדת גרמה לו עוגמת נפש גדולה כפי שתיאר בעדותו. אילו התנצלו הנתבעים מיד והיו מעמידים דברים על מכונם, היו חוסכים צער ובושת מן התובע ומונעים את קיומו של המשפט. כאמור, התובע לא שש לבוא בשערי בית המשפט בגילו המופלג והיה מסתפק בהתנצלות נאותה.

עקרונות מנחים לעניין גובה הפיצויים

ער"ד ליבליך הרחיק בהבאת אסמכתאות מאנגליה לכשעצמי אינו רואה סיבה לרעות בשדות זרים ואומר בפרפרזה על דברי די"זרעאלי: כאשר השבטים באנגליה אכלו בשר נא ישבו חכמינו ז"ל ודנו בסוגיות משפטיות.

ראוי לאזכר כמה מדברי חכמינו בעניין לשון הרע:

"אמר ריש לקיש: מהו שנאמר: 'זאת תורת המצורע' (ויקרא י"ד, ב') — זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע" (ערכין, ט"ו). משל משלו חכמינו ולפיו:

"נמשל הלשון לחץ. ולמה? שאם ישלוף האדם החרב שבידו להרוג את חברו הוא מתחנן לו ומבקש ממנו רחמים, מתנתם ההורג ומחזיר החרב לנרתיקה, אבל החץ כיוון שירה אותו והלך, אפילו מבקש להתזיר אינו יכול להתזיר" (שוחר טוב, ק"ב).

"אמר ר' אלעזר בן פרטא: בוא וראה, כמה גדול כוחו של לשון הרע ממרגלים: ומה מרגלים שהוציאו שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חברו על אחת כמה וכמה" (ערכין טו, ע"י). האמירה הקולעת ביותר היא "כל המלביץ פני חברו ברבים כאילו שופך דמים" (מבואה שהביא כ"ב השופט טל בת.א. 172/88 שהוזכר בתחילת פסה"ד).

כל יום מתפלל אדם בישראל "שמור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה" והדברים ידועים וכבר נאמר בתהילים: "מי האיש החפץ חיים, אוהב ימים לראוה טוב, נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה." בעניין זה ישנו מדרש יפה ב"ויקרא רבה", שאין זה המקום והזמן להביאו.

ראיתי להביא אפס קצה התייחסות חכמינו לכבוד האדם ושמו הטוב.

לאחר חקיקת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, נוצרה מעין "מהפכה חוקתית" לגבי מעמדן של חלק מזכויות היסוד של האדם בישראל ובכללן הזכות לשם הטוב (השופט ברק, המהפכה החוקתית: זכויות יסוד מוגנות, משפט וממשל, עמ' 9).

בע"א 214/89 מ"ג(3) בעמ' 874 עמד כ"ב השופט ברק על הצורך בפיצוי הולם לאדם שנפגע מפירסום לשון הרע. הוא הוסיף, כי: "יש לשכלל שיטת פיצויים ראויה לנפגע, ... הן במישור הדיוני והן במישור המהותי."

לאור דברים אלה נראה לי, כי יש לקבוע תקרת פיצוי גבוהה מזו שבעבר. אם כי לעניינינו שיוחית לנגד עיני את פסיקתו של בית המשפט העליון כמות שהיא, שאין בה כדי להגביל את שיקול

ז. לכידתו, וכך לאפשר להביאו למשפט, של אדולף אייכמן.

י. חשיפה אישית של מקרה ריגול סובייטי חמור ביותר בתוך המערכת. י"א. חשיפת הבוגד שהסגיר את פקודו במקרה "העסק הביש" במצרים... י"ג. חילוצו של הילד יוסליה מידי הקנאים הרחיים.

כל אחד ממעשים אלה מקנה לתובע מקום כבוד בכותל המזרח של העשייה הביטחונית ובפנתיאון הלאומי.

התובע מרבה בכתובה והספיק לכתוב עד כה עשרה ספרים, ביניהם "הבית ברח' גריבלדי" (תיאור לכידת אייכמן), "ביטחון ודמוקרטיה", ו"הריגול הסובייטי". ספר אחד נכתב עליו — "הממונה" על ידי מיכאל בר זוהר. התובע קיבל עיטורים מארגונים שונים ברחבי העולם (ר' עמ' 5 של תצהירו).

דוד בן גוריון הנערץ על התובע, ביטא בשורה אחת את מעלות התובע ברשמו על תמונתו את ההקרשה הבאה:

לאיטר הראל, נאמן בטחון המדינה, כבודה וסודותיה — בהוקרה ובידידות, ד. בן גוריון. 3.5.1966 (ר' תצהיר ותמונה).

אנשי הביטחון בכלל והתובע בפרט — פועלים בחשאי והם אלמונים. יוצא, אפוא, שבעת פעילותם אין הם נחשפים ואינם זוכים לתהילה ורק על שגיאותיהם מלקים אותם. שמו של מר הראל לא פורסם במשך חמש עשרה שנה, כדבריו של מר מ. בר זוהר בהקדמה לספרו הנ"ל:

במשך חמש עשרה שנה היה שמו של איטר הראל אחד הסודות הכמוסים ביותר במדינת ישראל. שמו של האדם שחלש על הזרועות החשאיות של המדינה הוזכר רק בדיננים סגורים. גם כשהתפטר מתפקידו, במרס 1963, נאסרו שמו ותמונתו לפירסום. לראשונה הוסר לוט הסודיות מעל דמותו בשלהי שנת 1965 כשנתמנה יועץ מיוחד לענייני מודיעין וביטחון לדאש הממשלה לוי אשכול.

בהמשך מציינ המחבר כי מרבית הפעולות נשארו בגדר סוד, ואכן עדיין נושא עימו מר הראל סודות כמוסים.

אין תימה שמחבר הרשימה המשמיצה הודה שלא הכיר את התובע — ואת הדברים המשמיצים כתב על דרך האלימינציה. כאמור, אין חולקין, כי הדברים שכתב היו קלוטים מדמיונו הקודח והם עורבא פרח.

שמו של החובע הולך לפניו כאחד ממניחי היסודות של העשייה הביטחונית במדינה דמוקרטית. ידם של הנתבעים (וכוונתי בפועל למר בלך) לא רעדה כאשר הכניסו לאכסניה היפה של העתון "דבר", שעל אף הצרות שתכפו עליו — לא הצהיבו עליו, מאמר שטנה שקושט בתמונת התובע וכתורת — פרי עורך משנה — רויית לשון הרע.

כעת, כחורף חייו כשהוא נח על זרי הדפנה, מוזמן להרצאות ומקבל עיטורים מארגונים שונים וחשובים בעולם (ר' תצהירו), מתנפלים עליו בדברי נאצה ובדברים שפוגעים בלב לכה של עשייתו — הצגתו כמי שחיפה על מרגל וכיוצא בזה. דברים,

להנחיות בית המשפט העליון בשורת פסקי הדין שכאי כח הצדדים הציגו בפניו, קרי: לפי המבייש והמתבייש ולפי הנסיבות הנלוות והיעדר התנצלות. בגילו המופלג של התובע יש משמעות רבה מאד להתנצלות האת בהיפוך מעיקרון הפחתת הגיל בתביעות בגין נזקי גוף. בתביעות בגין לשון הרע הגיל המופלג צריך להיות נסיכה מחמירה להגדלת הפיצויים.

גובה הפיצויים המגיעים לתובע

נראה לי, כי בנסיבות המקרה ראוי היה לפסוק לתובע פיצויים בהתאם לתביעתו. להשקפתי, פסיקת פיצוי לאדם שהוציאו דיכתו רעה בערוב ימיו בלי טעם וריח, תוך התייחסות לסיפור שלא היה ולא נברא לפני חצי שנות דור, צריכה לבטא את מורת הרוח בנוסף לתיקון הנזק המגיע לתובע. עם זאת יש לנקוט במדיניות שיפוטית שלא תגרסם להגבלת חופש הביטוי.

בהביאי בחשבון את כל נסיבות המקרה ואת התקדימים, ובמיוחד את העובדה שלא ראו לפייס את התובע בעוד מועד, הנני רואה לפסוק לו פיצויים בסך 300,000 ש"ח כערסם היום וככך הלכתי כברת דרך והתחשבתי במצבם של הנתבעים.

בנוסף, ישאו הנתבעים בהוצאות המשפט, וכך בשכר טרחת עו"ד בשיעור 20% מסכום הפיצויים התוספת מע"מ. סכום הפיצויים ישא ריבית והצמדה מהיום ועד התשלום בפועל.

ניתן היום, 23 בנובמבר 1994, במעמד באי כח הצדדים.

ש. סירוטה — שופטת

אמת מידה לקביעת פיצויים בענייני לשון הרע

כל אחד מבאי כוח הצדדים בסיכומיו נתלה בשורת פסקי דין שהתאימו לענייננו וזאת לפי סכומי הפיצוי שנפסקו. פסקי הדין של בית משפט העליון נועדו לקבוע עקרונות ואין להיתפס לסכום זה או אחר. יש בכך גם להטעות כאשר מביאים פסק דין ישן ואין עושים שיערוך להיום. כך למשל הסכומים שנפסקו בעניינם של עקיבא גוף, בלה אלמוג, דנוך וקליין בסך כ-25,000 ש"ח, בשיערוך להיום הם למעלה מ-90,000 ש"ח.

בית המשפט העליון הדגיש בכל אחד מהמקרים בהם העלה את סכום הפיצויים, כי הוא עושה כן כערכאת עירעור ואיננו ממצה את מלוא הדין.

לאור זאת ניתן לקבוע, כי הסכום שהוזכר לעיל הוא בבחינת סכום סף לפיצוי על פירסום לשון הרע בכלי התקשורת לגבי כל אדם, ויהיה נשוא פנים או איש פשוט. סכום הסף בשיערוך להיום, הוא כאמור 90,000 ש"ח.

סכום זה מקביל פחות או יותר לתקרה של פסיקת נזק לא ממוני לנפגעי תאונות דרכים. נאמר כבר כי פגיעה בשמו הטוב של אדם קשה יותר מפגיעה בגופו, ועל כן ראוי לקבוע, כאמור, את הסף לסכום זה כאשר התקרה תיקבע בהתאם לנסיבות כל מקרה ומקרה. הואיל ובתביעות נזיקין בגין נזקי גוף אין תקרה, נוהגים בתי המשפט להכפיל או לשלש לפי העניין את תקרת הפיצויים שעל פי חוק נפגעי תאונות דרכים. כאמור, השופט חופשי לפסוק פיצוי על כאב וסבל בהתאם לנסיבות. ועל כן, כנראה, היפנה עו"ד ליבליך לעניינה של גבי שרה ביום שנפסקו לה בבית משפט זה פיצויים בסך 600,000 ש"ח ליום אידוע הנזק בשנת 1989, בגין נזק לא ממוני, ובית המשפט העליון בע"א 2157/93 אישר קביעה זו שהיא יוצאת דופן בנסיבות המיוחדות ויוצאות הדופן של המקרה. בענייננו, כאמור, אאמור את הפיצוי על פי הנסיבות ובהתאם